বাৰ্কাৰ'ল্

"তাৰপাছত লাহে-লাহে পৃথিৱীৰ বুকুলৈ সন্ধিয়া নামি আহিল। দিনৰ পোহৰক যেন নিশাই ধীৰে-ধীৰে এখন ক'লা ওৰণিৰে আবৰি পেলালে..."

আইজনীৰ গল্পৰ বহীখন অজানিতে হাতৰপৰা টেবুললৈ নামি আহিল, আচৰিত হৈ প্ৰণৱে দেখিলে, সঁচাকৈয়ে পৃথিৱীৰ বুকুলৈ সন্ধিয়া নামি আহিছে, সঁচাকৈয়ে যেন দিনৰ পোহৰক নিশাই ক'লা ওৰণি এখনেৰে আবৰি আনিছে ক্ৰমাৎ। বহীখনৰপৰা বাহিৰৰ ঘনায়মান অন্ধকাৰলৈ দৃষ্টি পৰিৱৰ্তন কৰাত প্ৰথমে যিটো বিভ্ৰান্তিৰ চেতনা আহিল, সেই ভাব কাটি যোৱাৰ লগে-লগে প্ৰণৱে বুজিব পাৰিলে যে আলোক-তীব্ৰতাৰ পৰিৱৰ্তনৰ লগত খাপ খুৱাই ল'বলৈ চকুৰ পৰকলা দুখনে কিছু সময় ল'লে। ঠিক যেনে বিভ্ৰান্তি আমি অনুভৱ কৰোঁ কেইছেকেণ্ডমান, যেতিয়া আমি বাহিৰৰ পোহৰৰপৰা ছবিঘৰৰ এন্ধাৰলৈ সোমাই যাওঁ—আৰু অলপ পাছতেই আমাৰ দৃষ্টি আৰু মন সমুখৰ পৰ্দাৰ সম্পূৰ্ণ বিভিন্ন জগতত নিমজ্জিত হৈ পৰে। আমি ভাবিও নাচাওঁ যে বাহিৰৰ পৰিচিত শব্দবোৰ ছাউণ্ড-ট্ৰেকৰপৰা নিৰ্গত তৰংগধ্বনিয়ে সম্পূৰ্ণভাৱে, সহজভাৱে অপসাৰিত কৰি পেলাইছে। প্ৰণৱে ভাবিও নাচালে যে হঠাৎ ভাহি অহা এই শান্ত নিস্তব্ধতাৰ কাৰণটো সাধাৰণ—বেজবৰুৱাৰ ঘৰৰ সমুখৰ ঘাঁহনিখনত দুলুহঁতৰ ক্ৰিকেট খেলা শেষ হ'ল, সিহঁতৰ বেট-বল আৰু হট্টগোল সামৰি লৈ সিহঁত ঘৰাঘৰি গ'ল, কাৰণ সন্ধিয়া নামি আহিছে প্ৰণৱহঁতৰ ঘৰৰ সমুখৰ ৰাস্তাটোৰ ওপৰত, চৈফুদ্দিন অভাৰচিয়াৰৰ ঘৰৰ পিছপিনৰ চোতালখনত; লাহে-লাহে অস্পষ্ট হৈ আহিছে কোঠাটোৰ আচবাব-পত্ৰ, খিৰিকিৰ পৰ্দাৰ পাৰটোৰ অঙ্কন, দেৱালৰ হিমানী-স্ন'ৰ কেলেণ্ডাৰখনৰ ছবি, খিৰিকিৰ বাহিৰৰ আকাশৰ টুকুৰা। তেওঁৰ ঘৰৰ সমুখত ৰৈ থকা উদ্ধৱ মহাজনৰ নতুন হিলমেন গাড়ীখনৰপৰা প্ৰতিফলিত পোহৰৰ ঝলক এতিয়া আৰু চকুলৈ নাহিল, কাৰণ কোনোবা এসময়ত শেষ হৈ গৈছে দুপৰীয়াৰ তীব্ৰ ৰ'দ, ধৰিব নোৱৰা হৈ আহিছে হিলমেনখনৰ ৰং সেউজীয়া নে নীলা। চৈফুদ্দিন অভাৰচিয়াৰৰ চোতালৰ সৰু গছকেইডাল লাহে-লাহে মনিব নোৱৰা হৈ আহিছে, লাহে-লাহে অস্পষ্ট হৈ আহিছে উদ্ধৱ মহাজনৰ নতুন দুমহলীয়া ঘৰটোৰ অৱয়ব, তাৰ দক্ষিণত উমাৰ খিৰিকিৰ বগা পৰ্দা, ৰাস্তাৰ মোৰৰ পাণৰ দোকান, দোকানৰ গাৰ চিনেমাৰ প'ষ্টাৰ, উপেন বাবুৰ ৰেডিঅ'ৰ এৰিয়েল। লাহে-লাহে অস্পষ্ট হৈ আহিছে দিনৰ প্ৰখৰ ৰ'দৰ অনুভূতি, দিনৰ বিক্ষিপ্ত তীব্ৰ অনুভূতিবোৰৰ ক্লান্তিকৰ প্ৰবাহ...

হয়তো এইটোৱেই সেই মুহূৰ্ত, এইটোৱে সেই সীমাৰেখা, ইয়াতেই সেই প্ৰবাহ বন্ধ হয়, নতুন ধাৰা লয়, স্বচ্ছ আৰু সহজ আৰু বাধাহীন গতি পায় অকস্মাৎ। এতিয়া আৰু ভাবি আচৰিত নালাগে, আইজনীৰ কি হ'ল, আইজনী কিয় ঢুকাল এনেদৰে হঠাৎ। উমাৰ দিনবোৰ কেনেকৈ কাটিছে সেই কথা আৰু এতিয়া মনলৈ নাহে, বিমলা পেহীৰ কি হ'ব ভাবি আৰু কোনো চিন্তা নহয়। কাৰো কথা ভাবি এতিয়া আৰু দুখ নালাগে, কাৰো কথা ভাবি আৰু এতিয়া কান্দিবৰ মন নাযায়, মনলৈ নাহে অমলৰ চৰিত্ৰৰ জটিলতা, কিয় সি উমাৰ লগত এনেকুৱা আচৰণ কৰি বহিল হঠাৎ। অসংখ্য মানুহৰ অসংখ্য অসহ্য আচৰণ, অসংখ্য অসহ্য অভিব্যক্তি, এতিয়া আচম্বিতে অদৰ্কাৰী যেন ধাৰণা হ'ল, এনেকি মাই কিয় কথাবোৰ বুজি নাপায় ভাবি মনে-মনে কন্দাৰ কথাটোও এতিয়া অনুভৱ হ'ল যেন অভাবনীয়। কাৰণ সমস্যাবোৰ এতিয়া নিৰৰ্থক হৈ পৰিল, সমাধান ধাৰণা হ'ল যেন অৰ্থহীন। বস্তু নে তৰঙ্গ, কৰ্মফল নে অদৃষ্ট, চুম্বক নে বিদ্যুৎ, সকলো গম্ভীৰপ্ৰকৃতি প্ৰশ্ন মিলি এতিয়া হঠাৎ যিটো সমন্বয় হ'ল, তাৰ তাৎপৰ্য নিশ্চয় সেই চিৰন্তন গতি, এটা চলৰাশিৰ সমীকৰণ, বস্তু আৰু তৰঙ্গ আৰু মনৰ সেই অবিৰাম প্ৰবাহ। এতিয়া সন্ধিয়া আহিল, আচৰিত হৈ প্ৰণৱে ভাবিলে, সেই বাবেই জানো মুহূৰ্ততে শান্ত হৈ যাব পাৰে মোৰ এই বিচিত্ৰ চিন্তাধাৰা, স্তব্ধ হৈযাব পাৰে স্থান আৰু কাল? যদি আমি সঁচাকৈয়ে এই অভাবনীয়তাক নিঃসন্দেহে মানি ল'ব পাৰোঁ, যদি আমি কাঢ়ি ল'ব পাৰোঁ এই অস্থিৰতাৰ সোঁতৰপৰা এটা নিস্তৰঙ্গ মুহূৰ্ত...

কিন্তু সেই ক'লা ওৰণিখন এটা-দুটাকৈ আলোকবিন্দুৰে ভৰি উঠিল লাহে-লাহে, প্ৰণৱে ভাবিলে, আইজনীয়েও জানো লক্ষ্য কৰিছিল সেই তৰাবোৰ, আজিৰ সন্ধিয়াৰ এই তৰাবোৰৰদৰে, কিছুমান স্থিৰ, কিছুমান অস্থিৰ, কিছুমান হয়তো আইজনীয়ে বিশেষভাৱে লক্ষ্য কৰিছিল, উপেক্ষা কৰি গৈছিল হয়তো কিছুমান। এৰা, পৃথিৱীৰ বুকুলৈ এখন ক'লা ওৰণিৰ আবৰণ টানি সঁচাকৈয়ে ধীৰে-ধীৰে নিশা নামি আহিল। গছৰ সেউজীয়া পাতবোৰত ফট'চিনথেচিচৰ ৰসায়ন বন্ধ হ'ল, কোন তাপমান যন্ত্ৰত পাৰাস্তম্ভ নামি আহিল কেই ইঞ্চি। লণ্ডন আৰু পেৰিচ আৰু নিউ ইয়ৰ্কত লাখ-লাখ নিয়ন লাইটৰ মায়াজগৎ দীপ্ত হৈ উঠিল। জোনাক বিচ্ছুৰিত হ'ল আল্পচৰ শিখৰৰপৰা, জোনাক বিচ্ছুৰিত হ'ল হিমালয়ৰ বৰফৰপৰা, আটলাণ্টিকৰ বুকুত আহিল জোৱাৰ। অযুত বিজুলি-চাকিৰ পোহৰত ভাহি গ'ল বম্বে আৰু কলিকতা, মিলান আৰু ৰোম। ভেনিচৰ জলপথ এটাৰপৰা গীটাৰৰ ঝংকাৰৰ লগত হফ্‌মানৰ বাৰ্কাৰ'ল্ ভাহি আহিল। উত্তৰপাৰৰ গাঁৰৰ কেঁচা, ঠেক ৰাস্তাত গৰুগাড়ীৰ চকাৰ কেঁচ-কেঁচ শব্দ, পিছপিনে ধোঁৱাৰে ক'লা হাৰিকেনটো দুলিছে। ডোবাৰপৰা ভেকুলীয়ে মাতিছে। বাঁহবনৰ তলত অসংখ্য জোনাকীপৰুৱাৰ বিচ্ছিন্ন পোহৰ। এন্ধাৰ প্ৰান্তৰৰ মাজত অসম লিঙ্ক এক্সপ্ৰেছৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ভিৰক ব্যঙ্গ কৰি পতঙ্গবেষ্টিত ক্ষীণ লাইটবোৰ জ্বলি উঠিল। মোৰৰ পাণৰ দোকানখনৰ চিগাৰেট জ্বলোৱা ৰচিডালৰপৰা বতাহত স্ফুলিঙ্গ ছিটিকি-ছিটিকি পৰিল। আকাশত ক্ৰমে বাঢ়ি উঠিল তৰাৰ সমষ্টি, বতাহ ব'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে দক্ষিণৰপৰা, গ্ৰেণ্ড ট্ৰাঙ্ক ৰ'ডেৰে সশব্দে এখন ১৯৩২ মডেলৰ ফ'ৰ্ড উৰি গ'ল...

বতাহত দুৱাৰৰ পৰ্দা কঁপিল, বতাহত টেবুলৰ কাগজ-পত্ৰ খেলিমেলি হৈ পৰিল, বতাহত দেৱালৰ আলোছায়াৰ পেটাৰ্নটো ক্ষণে-ক্ষণে পৰিবৰ্তিত হ'ল। নতুন দুমহলাটোৰপৰা চিলাইকলৰ শব্দ স্পষ্টভাৱে ভাহি আহিল—উদ্ধৱ মহাজনৰ ঘৈণীয়েকৰ ভীষণ চিলাই কৰাৰ চখ। চৈফুদ্দিন অভাৰচিয়াৰৰ ঘৈণীয়েকে চাউল বছা শেষ কৰি কেতিয়াবাই চোতালৰপৰা উঠি গৈছে, তেওঁলোকৰ পাক-ঘৰটোৰ পিনৰপৰা আলু ভজাৰ গোন্ধ ভাহি আহিল। দূৰৰ ষ্টেশ্যনত উজনিৰ ট্ৰেইনখনে উকি দিলে, প্ৰতি সন্ধিয়াৰ এই গতানুগতিক শব্দ আৰু গোন্ধ তথাপি এটা নিত্য-নতুন ঐকতানৰ দৰে সন্ধিয়াৰ অন্ধকাৰৰ লগত মিলি গ'ল। বেজবৰুৱাহঁতৰ ল'ৰাটোক মাই বজাৰলৈ পঠাইছিল, বোধকৰোঁ সি উভতিছে, মাই তাক খৰিবোৰ চপাবলৈ কৈছে নে কাপোৰবোৰ চপাবলৈ কৈছে ঠিক বুজা নগ'ল। এটা খৰখৰ শব্দ কৰি হিমানী-স্ন'ৰ কেলেণ্ডাৰখন মাটিত পৰি গ'ল, বোধহয় বতাহৰ কোবত। দুয়োহাতে কপালখন চেপি ধৰি প্ৰণৱ বহি পৰিল। যোগেন মাষ্টৰৰ ডাঙৰ জীয়েকৰ আজি বিয়া, লাউডস্পীকাৰৰ গান খিৰিকিৰে প্ৰৱেশ কৰিছে, তাৰ

কথাবোৰ স্পষ্ট নহয়, তাৰ সুৰটো জনা—, অভিনয় নহয়, অভিনয় নহয়, এই হাঁহি, এই গান, এই যে প্ৰণয়, অভিনয় নহয়। গছৰ পাতবোৰৰ মৰ্মৰধ্বনি এই বিক্ষিপ্ত শব্দৰাশিৰ মাজতো এইমাত্ৰ এবাৰ স্পষ্ট হৈ উঠিল। অষ্টম শ্ৰেণীৰ ছোৱালীজনীৰ গল্পৰ শাৰীবোৰৰ দৰে এই একঘেঁয়ে সুৰৰ একেঘেঁয়ে কথাৰ গানটোও হঠাৎ কিবা এটা সামঞ্জস্যৰে ভৰি উঠিল, সামঞ্জস্যটো প্ৰণবে বুজি নাপালে; হয়তো এনেকুৱা কোনো সময়তে মানুহবোৰে চিঠি লিখিবলৈ, গল্প লিখিবলৈ বহিছিল, হয়তো আকাশত জোন আছিল, হয়তো আকাশত জোন নাছিল...টেবুলত মূৰ থৈ প্ৰণবে কান্দিব ধৰিলে।

বাৰাণ্ডাত এটা বিৰাট কাহৰ শব্দ হ'ল, মা সন্ত্ৰস্ত হৈ উঠিল। এই বিষয়ত মা অকলশৰীয়া নহয়। প্ৰণবৰ মোমায়েকৰ এই কোনোদিনে ভাল নোহোৱা কাহটো শুনিলে তেওঁৰ অফিচৰ সকলোৱে গল্প-গুজব-চাহ-খবৰৰ কাগজ এৰি লৰালৰিকৈ নিজ-নিজ কামত ভীষণ ব্যস্ত হৈ পৰে। তেওঁৰ কাহটো আগন্তুক থমথমীয়া আবহাৱাৰ চাপমান যন্ত্ৰস্বৰূপ। কাৰণ তেওঁ 'সঁচাকৈয়ে এটা ভয়লগা বস্তু'। মুখখন সদায় অলপ ওফন্দি থাকে, কিহৰ ওপৰত তেওঁৰ অনবৰত ইমান বিৰক্তি বুজা নাযায়—মামীৰ ওপৰতো হ'ব পাৰে, তেওঁৰ চিৰন্তন কাহটোৰ ওপৰতো হ'ব পাৰে, ভগবানৰ ওপৰতো হ'ব পাৰে, (ভগবানে তেওঁৰ লগত ঠিক ভদ্ৰলোকৰদৰে আচৰণ কৰা নাই বহু কথাত)। অফিচৰ কৰ্মচাৰীসকলে তেওঁৰ অনুপস্থিতিত তেওঁক 'ঘণ্টা বাবু' বোলে (তেওঁলোকৰে ধী সম্পন্ন এজনে মামাৰ কাহটোৰ লগত এন্দুৰে মেকুৰীৰ গলত ওলোমাব খোজা ঘণ্টাটোৰ এটা সাদৃশ্য বিচাৰি পাইছে)।

যি হওক, মা সন্ত্ৰস্ত হ'ল। "অ', দাদা", মাই অন্যদিনৰদৰেই ক'লে আৰু মামাৰ হাতৰ চাদৰখন লৈ থিয় দি ৰ'ল। গম্ভীৰভাৱে মামাই সুধিলে, দুলু ক'ত, সি ইয়ালৈ আহিছিল নেকি? মাৰ ভয়েই লাগিল, বুজিলে দুলুৱে কিবা এটা কৰিছে, আজি বাপেকৰ মাৰ আছে বোধকৰোঁ তাৰ কপালত। "জানো ক'ব নোৱাৰোঁ, অলপ আগতে বেজবৰুৱাহঁতৰ ঘৰৰ সমুখত ক্ৰিকেট খেলি থকা দেখিছিলোঁ, ঘৰলৈ যোৱা নাই নেকি?" "আজি আহক সি ঘৰলৈ—" ভয়লগা সুৰত মামাই ক'লে।

চকীত ভালদৰে বহি লৈ মামাই আৰু দুবাৰমান কাহিলে, তাৰপাছত চছ্‌মাযোৰ খুলি লৈ ধুতিৰ কোণৰ আগেৰে পৰিষ্কাৰ কৰিব ধৰিলে। লগে-লগে সংক্ষিপ্ত প্ৰশ্নেৰে মামাই প্ৰয়োজনীয় খবৰবোৰ সংগ্ৰহ কৰিলে। বিমলা পেহী গ'লগৈ? ওঁ, ডাঙৰ বাপুৱে নদীৰ সিপাৰে গৰুৰ গাড়ীত তুলি দি আহিছেগৈ। ৰাস্তা হেনো বৰ বেয়া সেইডোখৰ, হয় নেকি, মাই সুধিলে। মামাই ক'লে, উত্তৰপাৰৰ গাঁওবোৰৰ ৰাস্তানো কেতিয়া ভাল আছিল, আৰু মাৰ পিনে এটা কঢ়া দৃষ্টিপাত কৰিলে। মা মনে-মনে থাকিল। আৰু এবাৰ কাহি লৈ মামাই ক'লে, আজি পাঁচ বছৰৰপৰা সেই ৰাস্তাটো ভাল কৰাৰ কথা চলিছে হে চলিছে, ৰাইজৰো কোনো তৎপৰতা নাই, চৰকাৰৰ নো কোনদিনা আছিল? কাৰো কোনো উদ্যম নাই, সকলোৱে কেৱল কথাহে কয়। মাই ক'লে, ঘৰ পাওঁতে হেনো ৰাতি হ'বগৈ, অতখিনি ৰাস্তা বুঢ়ী মানুহজনীয়ে গৰুগাড়ীৰ জোঁকাৰণি খাই-খাই—আই ঐ দেহি, অন্ততঃ মটৰ এখন যাব পৰাকৈ সৰুকৈ এটা ৰাস্তা থকা হ'লেও! আৰু দুদিনমান নো বিমলা পেহীক বুজাই-বঢ়াই ৰাখিব নোৱাৰিলিনে, বিৰক্তভাৱে মামাই ক'লে, ঘৰত গৈনো কিটো কৰিবগৈ, ঘৰত আছেতো মাথোঁ সেই গুণধৰ পুতেকেকেইটা! মাকক ঠগাই সম্পত্তি বুলিবলৈ যি আছে আটাইখিনিতো সেইকেইটাই নিজৰ ভিতৰত ভগাই-বটাই লৈ ঠেঙৰ ওপৰত ঠেং তুলি বহিল, মাকক সিহঁতৰ আৰু দৰ্কাৰ কি, স্কাউণ্ড্ৰেলছ্‌! (এইটো এটা কঢ়া ধৰণৰ গালি, মাই বুজিলে।) আৰু তেওঁৰেইবা অতখিনিৰ পাছতো পুতেকহঁতলৈ ফিৰি যোৱাৰ ইচ্ছা কিয়? মাই ক'লে, হাজাৰ হওক মাকৰ মন—। "হুঃ!" ক্ৰুদ্ধভাৱে মামাই ক'লে।

"অ' পাহৰিছিলোঁৱেই—" মামাই ক'লে, আৰু হাতৰ ব্ৰাউন কাগজেৰে মেৰোৱা পেকেটটো মাৰ হাতত দিলে। এইটোৰ কাৰণেই মাই অধীৰভাৱে অপেক্ষা কৰি আছিল, লৰালৰিকৈ মাই পেকেটটোৰ ৰচিবিলাক খুলিলে আৰু টেবুলৰ ওপৰত ভিতৰৰ কাপোৰ টুকুৰা মেলি ধৰিলে। "কেনে বা হ'ল—" মুখখন আৰু অলপ ওফোন্দাই মামাই ক'লে, তেওঁ কিবা এটা তিতা বস্তু এইমাত্ৰ মুখত সুমুৱা যেন লাগিল মাৰ। "সঁচাকৈয়ে বৰ ধুনীয়া", ৰুদ্ধশ্বাসে মাই ক'লে আৰু লগে-লগে আচল কথাটো মনত পৰিল—"কিমান বা ল'লে?" মামাই দামটো ক'লে, মাই আচৰিত হৈ মামাৰ মুখৰ পিনে চালে। আশা কৰিছিল মামাৰ মুখত দেখিব, তিতা বস্তুটো যেন তেওঁ এইমাত্ৰ গলাধঃকৰণ কৰিলে। কিন্তু তাৰ কোনো চিহ্ন নাই। মাই বুজি পালে, পেকেটটো খোলাৰ লগে-লগে মুখত আনন্দ উদ্ভাসি উঠিছিল, সেইটো মামাৰ দৃষ্টি এৰোৱা নাই। "চন্দ্ৰপ্ৰভাক বেছ শুৱাব", মাই ক'লে, "কিন্তু ইমান দাম দি এইখন কিনাৰ নো কি দৰ্কাৰ আছিল মিছামিছি। আৰু তোমালোকে কিনাখনো তোত একেই বেনাৰচী চিল্ক, হুবহু একে, বিয়াঘৰত মানুহবোৰে কি ভাবিব বাৰু!" লৰালৰিকৈ মামাই ক'লে, "কেলেই হ'বনো, মোৰ ঘৰৰপৰা দিবলৈ ওলোৱাখনৰ ৰং তেনেই বিভিন্ন, মানুহে ভাবিবৰ কিটো আছে তাত? আৰু যোগেন মাষ্টৰৰ ঘৰৰ বিয়াত উপহাৰৰ জানো কিবা কমতি হ'ব, কোনোবাই যেন চাইহে আছে ক'ত দুখন একেধৰণৰ বেনাৰচী চিল্ক পৰিল! আৰু জনা-শুনা মানুহৰ ঘৰৰ বিয়া বছৰত নো কেইখন হয়, দিলে ভালেই কিবা দিব লাগে। আজিকালি আকৌ মানুহবোৰে দুটকীয়া কিতাপ এখন দিয়েই পাল মৰাৰ বুদ্ধি পাতিছে, কি এখন 'দৃষ্টিপাত' নে কিবা ওলাইছে"—চিল্কটো মাৰ খুব পছন্দ হোৱা বুলি মামীয়ে কৈছিল, সেই কথা মামাই নক'লে, তাৰ পৰিৱৰ্তে সাড়ম্বৰে কেইবাৰমান কাহিলে আৰু আজিকালিৰ কাপোৰৰ দোকানীবোৰৰ নৈতিক অধঃপতনৰ বিৰুদ্ধে ৰায় দি বহিল, চুইণ্ডলাৰৰ দল! "লাইটটো জ্বলাই পোহৰত চা—", মামাই ক'লে, আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ বেনাৰচী চিল্কৰ কাপোৰখন হাতত ধৰি মুখত দোষীৰ ভাব এটা লৈ উজ্জ্বল বাল্বটোৰ তলত মা থিয় হৈ ৰ'ল।

কিছু সময়ৰ পাছত তেওঁৰ পাহৰি যোৱা খঙৰ কাৰণটো মামাৰ আকৌ মনত পৰিল। মাজৰ ৰুমৰ খিৰিকিৰ কেইবাখনো কাঁচ আজি দুলুৱে ভাঙিছে, তাক মামাই কিমানদিন কৈছে মাজৰ ৰুমৰ সমুখত ক্ৰিকেট নেখেলিবলৈ! দিনৰ দিনটো খালি ক্ৰিকেট আৰু ক্ৰিকেট, ইপিনে অঙ্কত ১৯, ইংৰাজীত ২৭। তাৰ ভৱিষ্যৎ যে কি হ'বগৈ ঈশ্বৰেহে জানে! মামাৰ কাহবোৰৰ শব্দধ্বনি সলনি হ'ল, মাই বুজিলে মামাৰ সঁচাকৈয়ে খং উঠিছে ভীষণ। এই অৱস্থাত কি কৰা উচিত মাই ভালদৰেই জানে, সুধিলে, "চাহ খাবা নেকি একাপ।" মামাই কহা বন্ধ কৰিলে আৰু ক'লে, "পানী গৰম আছে জানো—?" "বহা", মাই সংক্ষেপে ক'লে আৰু লৰালৰিকৈ বাৰীৰ পিছপিনে গৈ চিঞৰিলে, "হেৰি, বোলো শুনিছে—" বাঁহৰ বেৰখনৰ ওপৰেৰে চৈফুদ্দিন অভাৰচিয়াৰৰ ঘৈণীয়েকৰ মুখখন দৃষ্ট হ'ল। মাই সুধিলে, আজিৰ কাগজখন পঢ়া হৈ গৈছে নেকি? কাগজখন লৈ অভাৰচিয়াৰৰ গৃহিণী ঘূৰি আহিল, ক'লে, ৰন্ধা-বঢ়া হৈ গৈছে, কিন্তু 'তেওঁ' এতিয়াও অহা নাই বাবে এতিয়াও বিয়াঘৰৰ পিনে ওলাব পৰা নাই, আপুনি বিয়ালৈ নাযায় নেকি? মাই ক'লে, বৰুৱানীয়ে মাক আহি ঘৰৰপৰা লৈ যোৱাৰ কথা, আহিব এতিয়াই।

মাৰ হাতৰপৰা কাগজখন লৈ মামাই ভ্ৰূ কুঞ্চিত কৰি পঢ়িব ধৰিলে। খবৰৰ কাগজত অৱশ্যে পঢ়িব পৰা ভাল কথা একো নাথাকে, কেৱল মাৰধৰ-যুদ্ধ-চোৰ-ডকাইতিৰ কথা আৰু দীঘল-দীঘল বক্তৃতা, অত্যন্ত বিৰক্তিকৰ ("এই কাগজবোৰ!"—তেওঁ কয়), কিন্তু তেওঁ সদায় কাগজখন শেষ কৰিয়েই পঢ়ে (বিজ্ঞাপনবোৰ পৰ্যন্ত), বিশেষকৈ কাগজখনৰ বিৰক্তিকৰ সান্নিধ্য নহ'লে চাহ খোৱাৰ তৃপ্তিটো অসম্পূৰ্ণ হৈ ৰোৱা যেন লাগে

তেওঁৰ। অন্ততঃ মাৰ তেনে যেনেই ধাৰণা হয়। তৰকাৰীখন নমাই মাই চাহৰ চৌকাটোত কেটলীটো বহাই দিলে আৰু খৰিবোৰত এটা দীঘল ফু দি ভাবিব ধৰিলে এতিয়া কি কৰা উচিত হ'ব। মাকৰ লগত দুলু নিশ্চয় এতিয়া বিয়াঘৰত আছে। মামাৰ আঠ বজাত মাখন হাকিমৰ লগত কিবা দৰ্কাৰী কথা আছে, তাৰপাছততহে ৰাতি এবাৰ মামাই বিয়াঘৰত পাক এটা মাৰি আহিব। ঘৰলৈ উভতি যদি মামাই দুলুক ঘৰত পায়, ল'ৰাটোৰ পিঠিৰ চাল উঠিব আজি নিৰ্ঘাৎ (কি সাংঘাতিকভাৱে দাদাই ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক কোবায় খং উঠিলে!)। নাই, তাৰ আগেয়েই ডাঙৰ বাপুক বা কাৰোবাক পঠাই দুলুক ইয়ালৈ লৈ আনিব লাগিব যেনে-তেনে, কাৰণ মামাক বুজাই কোনো লাভ নাই, (সেই চেষ্টা কোনেও নকৰে)। আজি ৰাতি দুলু ইয়াতে থাকক, কালি পুৱা মামাৰ খঙে শাম কাটিব যেতিয়া—

চাহকাপ কাষলৈ টানি লৈ মামাই মুখখন ওফোন্দাই মাৰ পিনে চালে। সৰু টেবুলখনত মাই কেৰাচিনৰ সৰু টেবুল লেম্পটো নমাই ৰাখিলে আৰু সমুখৰ সৰু মাটিৰ লক্ষ্মীৰ মূৰ্তিটোৰ পিছপিনৰ ছবি দুখনৰ পিনে এবাৰ তেওঁ কপাল কোঁচাই চালে—এখন আইজনীৰ (তাই "সৰু বাপু" হ'ব বুলি সকলোৰে আশা কৰিছিল), এখন আইজনীৰ দেউতাকৰ। এই ঘৰখন এখন পাগলখানা, তেওঁ আৰু এবাৰ ভাবিলে—(এই কথাটো তেওঁ বহুতক বুজাইছে) বিজুলী-চাকিৰ ঘৰত সদায় সন্ধিয়া এটা কেৰাচিন লেম্প জ্বলোৱাৰ মূৰ্খামি আৰু কিমানদিন চলিব কোনে জানে! লেম্পটো তেৱেঁই আইজনীক কিনি দিছিল, ঘৰটোত তেতিয়াও বিজুলী-চাকি লগোৱা হোৱা নাছিল। তাৰ সমুখৰ কিতাপ-পত্ৰবোৰো, কাৰণ দেউতাক ঢুকোৱাৰপৰা আটাইখিনি ভাৰ তেওঁৰেই মূৰত পৰিছে। লক্ষ্মীৰ মূৰ্তিটো এদিন পূজাৰ বজাৰত আইজনীৰ পছন্দ হৈছিল। তাৰ তলৰ পিনে এটা ফুটা আছে, ভিতৰখন ফোপোলা, তাত আইজনীয়ে জমা কৰা চাৰে চৈধ্য অনা পইছা এতিয়াও আছে। হঠাৎ মামাই বুজিব পাৰিলে, ইমান সময় কাণত বিৰক্তিকৰভাৱে বজা শব্দটো ওচৰৰ যোগেন মাষ্টৰৰ ঘৰৰপৰা অহা লাউড্স্পীকাৰৰ অস্পষ্ট গানৰ সুৰ। নুইচেন্স! আজি ৰাতি গোটেই চহৰখনৰ কাকো শুবলৈ নিদিয়ে, মানুহবোৰৰ যে কেতিয়া চিটিজে'নশ্বিপৰ চেতনা আহিব ঈশ্বৰেহে জানে।

চন্দ্ৰপ্ৰভা আইজনীৰ লগত একেলগে পঢ়িছিল, বিয়াঘৰত গৈ মাই হঠাৎ কান্দিব আৰম্ভ নকৰিলেই হৈছে! মামাৰ মুখৰ পিনে চাই মাই বুজিব পাৰিলে লাউড্স্পীকাৰৰ গান শুনি মামা হঠাৎ নিস্তব্ধ হৈ গৈছে, মাৰ মুখৰপৰা ওলাই আহিল, অতদিনে আইজনীৰো বিয়াৰ বয়স হ'লহেঁতেন, নহয় দাদা? কথাটো কৈয়েই মা অপ্ৰস্তুত হৈ পৰিল, মামাৰ মুখৰ পিনে চাই ভয়ে-ভয়ে ৰৈ গ'ল। মামাই ক'লে, "চা সেইবোৰ ভাবি আৰু কোনো লাভ নাই, এতিয়া ডাঙৰ বাপুৰ কথাততহে মন দিব লাগে। যোৱা কথা গ'ল। আমাৰ সাধ্যৰখিনি আমি কৰিছোঁ। দেউতাক নথকাই চিকিৎসা- যত্নৰ কোনো ত্ৰুটি হোৱা নাই। কোনো ডাক্তৰে কি অসুখ ধৰিব নোৱাৰিলে, সেইটো আমাৰ অদৃষ্ট—!" কৰ্মফল, মাই ক'লে, মোৰেই কিবা কৰ্মফল। ৰাবিশ্, মামাই ক'লে আৰু কাগজখন মুখৰ সমুখত টানি ধৰিলে, মাই যদি হঠাৎ উচপিব আৰম্ভ কৰে তেওঁ যেন দেখিব লগা নহয়।

এই অস্বস্তি ভাঙিবলৈকে যেন হঠাৎ মাই ক'লে, তোমাৰ চাহ চেঁচা হৈ গ'ল—। কাপটো মামাই হাতত ল'লে আৰু সুধিলে, ডাঙৰ বাপু ক'ত? প্ৰণবৰ দুৱাৰখনৰ পিনে মাই চকু ঘূৰাই চালে, দুৱাৰৰ ফাঁকেৰে কোনো পোহৰৰ ৰেখা দেখা নগ'ল। মাৰ ভয় লাগিল হঠাৎ, বোধকৰোঁ সি আকৌ মনে-মনে এন্ধাৰত বহি আছে। লৰালৰিকৈ মাই ক'লে, সি পঢ়িছে হ'বলা, সোমবাৰে তাৰ পৰীক্ষা নহয়—। মামাই ক'লে, এই কাল-সন্ধিয়া তাক নো পঢ়িবলৈ দিয় কিয়, এইদৰে সি পণ্ডিত নহ'লেও হ'ব, দিনৰ দিনটো কৰে কি সি? তাক এবাৰ বিয়াঘৰৰপৰা মুখখন দেখুৱাই আহিবলৈ ক, যোগেনহঁতে ভালকৈয়ে বেয়া পাব নহ'লে। মাই ক'লে, মই তাক মাতিছোঁ বাৰু—

প্ৰণবৰ দুৱাৰখন খুলি মাই লৰালৰিকৈ ভিতৰৰপৰা বন্ধ কৰি দিলে (হে ঈশ্বৰ, মামাই যেন লক্ষ্য কৰিবলৈ সময় পোৱা নাই কোঠাটো এন্ধাৰ)। মাই ক'লে, "ডাঙৰ বাপু—" আৰু চুইচটো টিপি দিলে। কোঠাটো উজ্জ্বল পোহৰত ভাহি গ'ল, টেবুলৰপৰা এটা দ্ৰুত খচমচ শব্দ হ'ল, যেন প্ৰণব চঁক খাই উঠিল এই আকস্মিক ঔজ্জল্যত। কিন্তু তাৰ মুখখন মাই দেখাৰ আগেয়েই সি চাট মাৰি বাৰাণ্ডালৈ ওলাই গ'ল। মাই বুজিলে সি কিবা এটা লুকাব খুজিছে, সি কান্দিছিল নেকি? তাৰ পিছে-পিছে মা বাৰাণ্ডালৈ গ'ল, এন্ধাৰত তাৰ মুখখন দেখা নাপালে। এই সময়ত তাক এই বিষয়ে একো নোকোৱাই ভাল হ'ব। মাই সহজভাৱে ক'লে, "মামাৰে মাতিছে তোক—", আৰু মামাৰ কাষলৈ উভতি আহিল।

প্ৰণব আহি মামাৰ কাষত থিয় হ'ল আৰু আঙুলিৰে কামিজৰ বুটামটোত পাক দিব ধৰিলে, মামাই বটাৰপৰা তামোল এখন দিলে আৰু তেওঁৰ জৰ্দাৰ কৌটাটো খুলি মুখখন ওফোন্দাই তাৰ পিনে চালে। সি উত্তেজিত আৰু 'নাৰ্ভাছ' হৈ আছে, মাই বুজিলে, আৰু কুণ্ঠিতভাৱে এতিয়া কি হয় চাবলৈ থিয় দি ৰ'ল। শ্বেড্ নোহোৱা বাল্বটোৰ তলত থিয় হৈ, মামাৰ ওফোন্দা মুখৰ পিনে চাই অন্য দিনৰদৰে আজিও প্ৰণব ছবিঘৰৰপৰা ৰাস্তালৈ ওলাই আহিল। তাৰ মনত পৰিল, আমাৰ চহৰখনত সন্ধিয়া নামি আহিছে, আমাৰ ঘৰৰ সমুখৰ ৰাস্তাটোত নিশা নামি আহিল, সঁচা, কিন্তু লণ্ডন আৰু পেৰিচ আৰু নিউইয়ৰ্ক গোলকটোৰ সিপিনে, সেইবোৰ ঠাইত খুব সম্ভৱতঃ এতিয়া দিনৰ ৰ'দৰ তীব্ৰ পোহৰ, ৰাস্তাত বৰফ গলিব আৰম্ভ কৰিছে, কৰ্মব্যস্ত নৰ-নাৰীৰ ভিৰ। ভেনিচৰ জলপথৰ গণ্ডুলাবোৰত আৰু পিয়াৎচা চান্ মাৰ্ক'ৰ পাৰচৰাইবোৰৰ মাজত হয়তো মাৰ্কিন ভ্ৰমণকাৰীৰ সংখ্যাই বেছি, হফ্মানৰ বাৰ্কাৰ'লৰ ঠাইত ভেনিচৰ বতাহত হয়তো এতিয়া জাজ্বাদ্যৰ আৱাজ। আৰু অসম লিঙ্ক এক্সপ্ৰেছৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ডাব্বাবোৰৰ লাইটবোৰ যে সদায় নিয়মমতে জ্বলিবই এনে কোনো কথা নাই, আমাৰ ৰেলগাড়ী আৰু মুছলিনীৰ ৰেলগাড়ীৰ মাজত তফাৎ আছে এটা।

মামাই ক'লে, তই পঢ়িছিলি নেকি? প্ৰণবে একো নক'লে। মামাই ক'লে, পঢ়িছিলিনে অন্য কিবা কৰিছিলি? মাই বুজিলে, মামাই প্ৰণবৰ সাহিত্য-চৰ্চাৰ কথা ইঙ্গিত কৰিছে। লৰালৰিকৈ মাই ক'লে, তাৰ পৰীক্ষা সোমবাৰে। মামাই ধৰি ল'লে তাৰ মানে সি পঢ়িছিল, ক'লে, "আমিও পৰীক্ষা দি পাইছোঁ। সেই বুলি কাল-সন্ধিয়া ঘৰত ভূতৰদৰে সোমাই থাকিবলগা হোৱা নাই। দিনটো সেই বেবেৰিবাং সোপা নিলিখি অলপ পঢ়া-শুনা কৰিলেই হয়। কামৰ সময়ত কাম, ধেমালিৰ সময়ত ধেমালি, সকলো কথাৰে একোটা নিৰ্দিষ্ট সময় আছে,—work while you work, play while you play. যা এতিয়া এবাৰ বিয়াঘৰৰপৰাই আহগৈচোন, সমাজত থাকিলে সমাজৰ নিয়ম-কানুন মানি চলিব লাগে, এইখিনি সময় নপঢ়িলেও একো মহাভাৰত অশুদ্ধ নহয়, পৰীক্ষালৈতো এতিয়াও পাঁচ দিন সময় আছে, ঢেৰ সময়।" মাই দেখিলে প্ৰণবে বুটামটোত বেছি ঘন-ঘনকৈ অতি জোৰে-জোৰে পাক দিব ধৰিছে, বোধকৰোঁ বুটামটো ছিঙি পেলাব এতিয়াই। তাৰ চকু দুটা এবাৰ কোঁচ খাইছে, এবাৰ মেল খাইছে মামাৰ কথাবোৰৰ লগে-লগে, কান্দি নেপেলালেই হয় (ইমান ডাঙৰ ল'ৰা, কলেজত পঢ়ে, এতিয়াও তাৰ সেই স্বভাৱটো নগ'ল!) মাই ক'লে, নহয়, চাৰি দিন। মামাই ক'লে, কেলেই, আজি বৃহস্পতিবাৰ নহয় জানো? নহয়, আজি শুক্ৰবাৰ। মামাই বিশ্বাস নকৰিলে। চোৱা, আজি শুক্ৰবাৰ হয় আকৌ, মাই ক'লে আৰু খবৰৰ কাগজখনৰ তাৰিখটো আঙুলিৰে দেখুৱালে। বিৰক্তভাৱে মামাই ক'লে, "এই কাগজবোৰ—!"

ধীৰে-ধীৰে প্ৰণবে ক'লে, যাবৰ মন যোৱা নাই। মামাই কিছু সময় তাৰ মুখৰ পিনে চাই ৰ'ল, আৰু তেওঁও ধীৰে-ধীৰে ক'লে, মুখত সেইবোৰ কি লগাইছ? মুখখন ধুই পেলাগৈ এতিয়াই। মাই ক'লে, ডাঙৰ বাপু! দাদাই কি কৈছে শুনচোন, যাচোন বাৰু এবাৰ দেখা দিয়েই আহগৈ। কিন্তু মাই বুজিলে যে মামাইও কিবা এটা বুজি পাইছে, তাক আৰু পুনৰ্বাৰ বিয়াঘৰলৈ যাবলৈ নকয় কেতিয়াও। মুখখনত সেইবোৰ কি লগাইছে অৱশ্যে মাই

অনুমান কৰিব পাৰিলে—চকুপানীৰ দাগ, খুব সম্ভৱতঃ লাইটৰ পোহৰত মামাই বুজিব পৰা নাই।

ভিতৰত যেতিয়া মাই তাক মুখখন মচিবলৈ গামোচাখন আনি দিলে, প্ৰণবে তল মূৰ কৰি ধোৱা মুখখন মচিব ধৰিলে। মাই মনে-মনে হাঁহিলে, বুজিলে সি অলপ লাজ পাইছে। চাই দেখিলে, বুটামটো ঠিকেই আছে এতিয়াও। ৰক্ষা! "সঁচাকৈ নাযাৱ নেকি?" মাই সুধিলে। "যাব লাগিবই নেকি?" প্ৰণবে সুধিলে। মাই যদি যাব লাগে বুলি কয় অগত্যা যাবই লাগিব। (কেইদিনমানৰপৰা সি মানুহ-দুনুহৰ ভিৰ ভাল নোপোৱা হৈছে, চাৰিজন মানুহৰ মাজত পৰিলেই নাৰ্ভাছ।) মাই আকৌ এবাৰ মনে-মনে হাঁহিলে আৰু সুধিলে, "ক'লৈনো যাৱ তেনেহ'লে?" প্ৰণবে একো নামাতিলে। মাই ক'লে, "চাহ খাবি নেকি? দাদালৈ কৰা পানী গৰমে—।" স্বস্তিৰ নিশ্বাস পেলাই লৰালৰিকৈ প্ৰণবে ক'লে, "নাই, নাই, মই যাওঁ এতিয়া।" বেছি ৰাতি নকৰিবি, মাই ক'লে, আৰু দুলুৰ কথাটোও ক'লে। বুজিলে, সি পলাব পাৰিলে ৰক্ষা পায় এতিয়া। তথাপি যোৱাৰ কোনো উপক্ৰম নকৰি সি থিয় হৈ ৰ'ল। মাই সুধিলে, কিমান লাগেনো? কি আছে চা মোৰ চাদৰৰ আগত, চাবিৰ গাঁঠিত। আঠ অনামান থাকিব লাগে, আটাইখিনি নিনিব আকৌ—

মামাই সুধিলে, ডাঙৰ বাপু ওলাই গ'ল নেকি? সি সঁচাকৈ পঢ়া-শুনা কৰিছে নে সেইসোপা লিখিছে? সি ছায়েন্স পঢ়িব খোজে নে সাহিত্যিক হ'ব খোজে ঠিক কৰি নেপেলায় নো কেলেই এইদৰে খেপিয়াই নাথাকি, শেষত ইকুলো নহ'ব সিকুলো নহ'ব, এইখিনি বিবেচনা-বুদ্ধি তাৰ হ'ব লাগিছিল দেখোন অতদিনে! মাই ক'লে, ছায়েন্স্ পঢ়িলেও হেনো সাহিত্যিক হ'ব পাৰি। মামাই ক'লে, এইবোৰ কথানো সি ক'ত পঢ়িছে। নিউটনে নো কোনদিনা লুইতৰ বুকুত বেলি মাৰ যোৱাৰ কবিতা লিখিছিল। মাই মনে-মনে ভাবিলে, লুইতৰ বুকুত নহ'লেও অইন কোনোবা বিলাতী নদীৰ বুকুত হয়তো—কিন্তু ফুটাই ক'লে, মহেশে হ'লে কয়, ডাঙৰ বাপুৰ হাত বৰ কেঁচা নহয়, চেষ্টা কৰিলে কিবাকিবি লিখিব পাৰিব লাগে। মুখখন ওফোন্দাই মামাই ক'লে, বাৰু মহেশৰ কথা থ। সি আকৌ কেতিয়াৰপৰা এইবোৰ কথাত ৰায় দিব পৰা হ'ল। আটাইখন পকিল, আটাইখন একো-একোজন অথৰিটী! সি যদি সঁচাকৈয়ে এটা শ্বেইক্সপীয়েৰ-মিল্টন হ'ব পাৰে তো আমি সমূহ ৰাইজে ভালেই পাওঁ। এইখন দেশত মূল কথা হ'ল আগে ভাত এমুঠি উলিওৱাৰ বাটটো ঠিক কৰি ল'ব লাগিব, বাকীবোৰ পাছৰ কথা। First things first। ভাল কথা, মহেশক ভাৰাটো আদায় কৰিবলৈ পঠাইছিলিনে? মাই ক'লে, এৰা, কিন্তু মহেশ এতিয়াও আহি নোলালহি দেখোন, ৰাতি আহিব হয়তো। মামাই ক'লে, সি কিবা আনিব পাৰিব বুলি মোৰ ধাৰণা নহয়, দত্তৰ দৰে ঘৰভাৰা সংক্ৰান্ত কথাত দিগদাৰি দিব পৰা মানুহ নায়েই বুলিব পাৰি। কাকো বিশ্বাস কৰিব নোৱৰা হ'ল; কাৰোবাৰ যদি ভাৰাটো এই মাহৰ ভিতৰত পোৱা নাযায়—

নোট এখন উলিয়াই মামাই টেবুলৰ ওপৰত ৰাখিলে আৰু কহা বন্ধ কৰি পুনৰ জৰ্দাৰ কৌটাটো খুলিব ধৰিলে। মাই ক'লে, এতিয়া থাককচোন বাৰু তোমাৰ হাততে, মহেশ অহালৈ চাওঁ। কিন্তু মামাই সেই কথাৰ কোনো উত্তৰ নিদি ক'লে, মহেশক কালি এবাৰ মোৰ তালৈ যাবলৈ ক'বি...মাখন হাকিমে বা আকৌ কি মূৰ্তি ধৰি আছে কোনে জানে...আহক সি আজি ঘৰলৈ...। মৰসাহ কৰি মাই ক'লে, তাক অলপ ভালদৰে বুজাই ক'লেই দেখোন হয় দাদা, মাৰিবনো লাগিছে কেলেই? কঢ়া দৃষ্টিপাত কৰি মামাই ক'লে, "হু?" (অৰ্থাৎ, হৈছে-হৈছে, তই আৰু মোক বুজাব নালাগে); মাৰ বুকুৰ ৰক্ত হিম হৈ গ'ল।

বাহিৰত এখন জীপ থামিল। প্ৰথমে যিজন মানুহ চালকৰ আসনৰপৰা খেলুৱৈৰদৰে জঁপিয়াই নামিল তেওঁ মহেশ বৰুৱা; তেওঁৰ গাত দামী চুট, সমুখৰ দাঁতটো সোণেৰে বন্ধোৱা আৰু তেওঁ মাক বাইদেউ বোলে, তেওঁ আবকাৰী ইন্সপেক্টৰ (দুষ্ট লোকে কয়, তেওঁ বৰ বেছি ভেটি খায়, কিন্তু মাই কথাটো বিশ্বাস নকৰে, ভেটি খোৱা হ'লে দেখোন তেওঁও উদ্ধৱ মহাজনৰদৰে এখন চিক্‌চিকীয়া গাড়ী কৰিব পাৰিলেহেঁতেন। মামাই এই বিষয়ে মন্তব্য কৰিবলৈ নাৰাজ)। দত্তৰ লগত আজি তেওঁৰ এক অধ্যায় হৈ গৈছে—কি ধৰণৰ মানুহ আপুনি, বেছ তো নাম কৰা উকিল, আপোনাৰ ইন্‌কামো কম্‌চে কম হাজাৰ-দুহাজাৰৰ কম নহয়, সকলোৱে জানে। বিধবা মানুহ এগৰাকীৰ এই সামান্য ভাৰাটো এনেকৈ এশ এটা অজুহাত দেখুৱাই সদায়-সদায় আটকাই ৰখাৰ কি যাষ্টিফিকেশ্যন...অৱশেষত তেওঁ দত্তৰ লগত এটা বন্দবস্তলৈ আহিছে; বেছ এইবাৰলৈ ভাৰাৰ আধা টকা তেওঁৰ জেপৰপৰাই দিব দত্তই দিয়া বুলি; মাহৰ শেষত যদি দত্তই পূৰা ভাৰাটো শোধাই নিদিয়ে আৰু যদি এই গোপনীয় কথাটোৰ বিষয়ে মাই কিবা ঘূণাক্ষৰেও জানিবলৈ পায় তেনেহ'লে—। তেনেহ'লে কি হ'ব ভাবি ভয়ে-ভয়ে দত্ত অগত্যা ৰাজী হৈ গ'ল, হয়তো 'তেনেহ'লে' মিৰ্জামল ভুৰামলৰ স্মাগ্‌লিং কে'ছটো জিকাৰ তেওঁৰ কোনো আশা নাথাকিব বুলি ভুৰামলে বুজি পাব। দ্বিতীয় মানুহজন প্ৰায় আঁঠুমূৰীয়া ধুতি পিন্ধা আৰু চাদৰ লোৱা, দেখি হঠাৎ উত্তৰপ্ৰদেশৰ কংগ্ৰেছকৰ্মী বুলি ভুল হয়, তেওঁ লোকেন ভট্ট, তেওঁ মাক মাহীদেউ বোলে, আই-এ কলেজত দৰ্শন পঢ়ায়—তেওঁ অতি ধীৰে-সুস্থিৰে-সাৱধানে নামিল, মাই জীপখনত উঠা-নমা কৰোঁতে যেনেদৰে সাৱধান হয়, প্ৰায় তেনেদৰে (তেওঁ দাৰ্শনিক, এই কথা মাৰ বিশ্বাস নহয়; মামাই কি ভাবে সেই কথা অন্ততঃ লোকেন ভট্টৰ সমুখত উহ্য ৰখাই সুৰুচিসঙ্গত)। তেওঁ আজি বহুদিনৰ মূৰত উজনিৰ গাড়ীত আহিছে, কালি এটা মোকৰ্দমাত তেওঁ 'জুৰী'ত বহিব লাগিব। দাৰ্শনিকে হাতত ঘৈণীয়েকে মাহহঁতলৈ কৰি পঠোৱা আচাৰৰ বটল দুটা কঢ়িয়াইছে। এওঁলোকে কি সূত্ৰত মাক যথাক্ৰমে বাইদেউ আৰু মাহীদেউ বোলে সেইটো জঁট লগা, অন্ততঃ কাৰোবাক বুজাব লাগিলে প্ৰণবে প্ৰায় অঙ্ক কৰি সম্বন্ধবোৰ বাহিৰ কৰিব লগা হয় (ৰিলেটিভিটী আৰু ইয়াতকৈ কি কঠিন!)।

(মহেশ বৰুৱা বস্তুতঃ আধাঘণ্টা আগেয়েই ইয়ালৈ আহিছিল অকলে, কিন্তু ঘৰ সোমায়েই তেওঁ ভিতৰত 'ঘণ্টা বাবু'ৰ কাহ শুনি দৌৰ মাৰি আকৌ ওলাই গুচি গৈছিল। তাৰ অলপ পাছতে 'দাৰ্শনিক'জন আহি ওলাইছে। কথাটো শুনি দাৰ্শনিকে নিতান্ত অ-দাৰ্শনিকসুলভ গিৰ্জনিৰে হাঁহিব ধৰিলে, সুধিলে মিষ্টাৰ বে'ল্‌ৰ সাম্প্ৰতিক বিভীষিকা—তেওঁ current terror-ৰ তৰ্জমা কৰি দিলে—কি। কেইদিনমানৰপৰা মামাই হেনো মহেশ বৰুৱাক ধৰি বহিছে, তোমালোক তো এক্‌চাইজৰ মানুহ, গোটেইখন আণ্ডাৰৱৰ্ল্ড তোমাৰ চিনাকি, জেলত কাঠৰ কাম শিকি অহা সন্তীয়া মানুহ এটা মোক যোগাৰ কৰি দিয়া। তেনেকুৱা মানুহ এটা বাৰু তেওঁ লাগে বোলোঁতেই ক'ত বিচাৰি পায়, বাধ্য হৈ তেওঁ পলাই ফুৰিছে। লোকেন ভট্টই ক'লে, ঠিকেই কৰিছে, পলায়নবাদ পৃথিৱীৰ শ্ৰেষ্ঠ দৰ্শন।)

তেওঁলোকে মাক বিয়াঘৰলৈ লৈ যাবলৈ আহিছে, বৰুৱানীক কৈ আহিছে তেওঁ আহিব নালাগে, যাওঁতে তেওঁকো উঠাই লৈ যাব।

"বাইদেউ, কাক লৈ আহিছোঁ চোৱা", চিঞৰি-চিঞৰি মহেশ বৰুৱাই ক'লে, কিন্তু প্ৰচুৰ পৰিমাণে হাত-মূৰ জোঁকৰা সত্ত্বেও তেওঁ আৰু দ্বিতীয় কথা কোৱাৰ সুযোগ নাপালে, মাই ক'লে, "এ' প্ৰফেছাৰ দেখোন, ক'ৰপৰানো ওলালহি—", আৰু দাৰ্শনিকেই ক্ষেত্ৰখন সম্পূৰ্ণভাৱে অধিকাৰ কৰি বহিল। ঘৰৰ খবৰ, ল'ৰা-ছোৱালীবোৰৰ খবৰ, কাৰ চাৰিটা দাঁত ওলাইছে অলপতে, কাৰ কনষ্টিপেশ্যন, ইমান দিনে ক'ত কি পৰিৱৰ্তন হ'ল। মাই ক'লে, আগেয়ে সদায় আমাৰ ঘৰতে আহি উঠিছিলা, আজিকালি আমাৰ দিন বেয়া হ'ল কাৰণে আৰু আহিবলৈ নাপায় নেকি? দাৰ্শনিকে ক'লে, এ নাই-নাই মাহীদেউ, তেনেকৈ নক'ব। আজি ৰাতিটো মাত্ৰ বৰুৱাৰ ঘৰত, কালি-পৰহি 'জুৰী' হৈ গ'লেই ইয়ালৈ উঠি আহিম, নিশ্চিন্ত থাকক। উঃ

কিমান দিন আপোনাৰ হাতৰ ইলিশমাছ ভজা খোৱা নাই—। মাই ভজা ইলিশমাছ সম্বন্ধে দাৰ্শনিকৰ পুৰণি উৎসাহ মাৰ নিমিত্তে মনত পৰিল, মাই ক'লে, “কাইলৈৰ বাবে কিছু মাছ ভাজি থোৱাই আছে, অলপ গৰম কৰি আনি দিওঁ?” নাই, নাই, এতিয়া নহয়, এতিয়াতো বিয়াঘৰলৈকে যাম বুলি আহিছোঁ, তদুপৰি বৰুৱানীও ৰৈ আছে—। মাই ক'লে, “কিমাননো সময় লাগিব, দুইমিনিট মাত্ৰ, চোৱাচোন বাৰু মাহীদেউৰ হাতখন আগৰদৰেই আছে নে নায়েই, বহা, বহা, মই এতিয়াই গৰম কৰি আনি দিছোঁ—”

মাই আজিকালি অৱশ্যে মাছ নাখায়, কিন্তু ডাঙৰ বাপুৱে, দুলুহঁতে, মহেশ বৰুৱাহঁতে, আটাইয়ে মাছভজা আৰু মুৰীঘণ্ট ৰাক্ষসৰদৰে খায়; গতিকে মাই আজিও মাছ ৰান্ধে—(সকলোৱে মাক বুজাই দিছে নিজ-নিজ দৃষ্টিভঙ্গীৰপৰা, যে মাছ ৰান্ধিলে—খাবলৈ মান্তি নহ'লেও অন্ততঃ অইনৰ পাতত দিবৰ কাৰণে—কোনো শাস্ত্ৰ অশুদ্ধ নহয়।) মাৰ পাছে-পাছে মহেশ বৰুৱা পাক-ঘৰ পালেগৈ আৰু মাৰ হাতত ‘দণ্ডই দিয়া’ ভাৰাৰ আধা টকা দিলে, দণ্ডৰ নিয়মানুবৰ্তিতাত মা আচৰিত হ'ল। খৰ কৰা বাইদেউ, বৰুৱানী ৰৈ আছে—মহেশ বৰুৱাই ক'লে। মাই ক'লে, ৰোৱাচোন বাৰু একদণ্ড, কিনো ঘোঁৰাত উঠি আহিছা, আমি দুইমিনিট দেৰিকৈ গ'লে কিবা আৰু বিয়া নহ'বগৈ নে, অতদিনৰ মূৰত প্ৰফেছাৰ আহিছে—। “বাৰু, বাৰু”, অধৈৰ্যভাৱে মহেশ বৰুৱাই ক'লে, “অলপ লৰালৰি কৰা কিন্তু...আৰু, বহিবই যদি লাগে...পানী গৰম আছে নেকি?” মাই আকৌ মনে-মনে হাঁহিলে। (চাহৰ পানী গৰম নাথাকে বুলি আটাইখনে জানে, কিন্তু ডাঙৰ বাপুৰপৰা মামালৈ সকলোৱে সেই একেই ফৰ্মুলা।) “বিয়াঘৰত ঘণ্টা বাবুক লগ নাপালেই হয় এতিয়া।” মাই মুখত কাপোৰ দি হাঁহিলে আৰু ক'লে, ধেৎ, নাপায় তেনেকৈ ক'ব।

অকলে-অকলে বহি লোকেন ভট্টই কোঠালিটো লক্ষ্য কৰিলে। মেৰামতিৰ দৰ্কাৰ, এৰা, কিছু মকৰাৰ জালো দেখা গৈছে অ'ত-ত'ত; আগেয়ে এনেকুৱা নাছিল কোঠালিটো, টেবুলখনত বহি চিঞৰি-চিঞৰি আইজনীয়ে পঢ়া মুখস্থ কৰিছিল, কোঠালিটোত শব্দ আৰু এটা বেলেগ ধৰণৰ সজীৱতা আছিল। আইজনীৰ কিতাপবোৰ তেওঁ আকৌ লক্ষ্য কৰিলে, আৰু ছবি দুখন, আৰু লক্ষ্মীৰ মূৰ্তিটো—তাৰ ভিতৰত কিমান পইছা আছে তেওঁও জানে। কেৰাচিনৰ লেমটো—অইনৰ আগত তেওঁ সেইটোক ‘আইজনীৰ আলাদিনৰ বাতি’ বুলি কয়—মাহীদেৱে আজিও জ্বলাইছিল, তেওঁ ভাবিলে। আইজনীৰ ৰঙা-বকলাৰ ‘গল্পৰ বহী’খন তেওঁৰ দৃষ্টিয়ে বিচাৰি উলিয়াবৰ চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু সফল নহ'ল (তাইহঁতৰ শ্ৰেণীৰ ছোৱালীবোৰৰ ‘দাপোণ’ বুলি এখন হাতে-লিখা আলোচনী আছিল)। ওপৰত ৰং-বিৰং পালতৰা নাৱৰ ছবি আঁকা সৰু বিলাতী টফিৰ টিনটো তেওঁ চিনিব পাৰিলে—তাৰ ভিতৰত কি আছে সেইটোও তেওঁ জানে—তেওঁৰ সৰু জীয়েকৰো তেনেকুৱা এটা টিন আছে—পেঞ্চিল আৰু ৰঙা-নীলা পেঞ্চিল, পেঞ্চিল কটা কল, চুলিত বন্ধা ফিটা, চেফ্‌টিপিন, বেজী-সূতা, হয়তো দুটামান বুটাম, হয়তো দুই-চাৰিটা নীলা ৰঙৰ ৰাংপতাৰে মেৰোৱা টফি। হঠাৎ তেওঁ বুজিব পাৰিলে যে যিখন বিছনাৰ ওপৰত তেওঁ বহি আছে, সেইখন তেওঁৰ পৰিচিত, আগৰদৰেই খুঁটি এটা অলপ লৰ-চৰ, বাগৰ সলালে এটা বিশিষ্ট ধৰণৰ কেঁক্-কেঁক্ শব্দ হয়, গাৰুৰ পিছ্‌পিনৰ কাঠৰ কামৰ নক্সাখনো তেওঁ চিনিব পাৰিলে। ঢুকাবৰ আগে-আগে আইজনীৰ অসুখৰ সময়ত পৰ দিবলৈ এইখন বিছনাত বহু ৰাতি তেওঁ শুইছে, আৰু ডাঙৰ বাপু, আৰু মহেশ বৰুৱা, ৰতন (ৰতনে আজিকালি কি কৰে, তেওঁ ভাবিলে), এনেকি মাজে-মাজে মিষ্টাৰ বে'ল পৰ্যন্ত। কোঠাটোত এতিয়া আইজনীৰ বিছনাখন নাই, সেই ঠাইত দুটা পুৰণি ট্ৰাঙ্ক, এইখনত আজিকালি মাই শোৱে। আচৰিত কথা, কিদৰে আজি এই সজ্জাটোকে স্বাভাৱিক আৰু অভ্যস্ত যেন লাগিছে। ৰঙা বকলাৰ বহীখন কিয় টেবুলত নাই ভাবি তেওঁ আচৰিত হ'ল। অষ্টম মানৰ ছোৱালীজনীৰ কিয় হঠাৎ পাৰ্ল বাক্ হোৱাৰ উৎসাহ হ'ল সেইটোও অলপ আচৰিত হ'বলগীয়া কথা, অথবা হয়তো মুঠেই আচৰিত নহয়। তেওঁৰ মনত পৰিল, তাই নথকাত তেওঁ আৰু মাই বহীখনৰপৰা পঢ়িছিল আৰু হাঁহিছিল হো-হো কৰি। আজিলৈ হয়তো সঁচাকৈয়ে লিখাবোৰে তিমান কৌতুকৰ উদ্ৰেক নকৰিলেহেঁতেন—তাই বহীখনত লিখি থকাহেঁতেন। বস্তুতঃ ‘জীৱনৰ কথা’—নহয়, নহয়—‘জীৱনৰ ৰূপকথা'ত সঁচাকৈয়ে এটা symbolism প্ৰয়োগৰ ক্ষীণ সম্ভাৱনাও যেন তেওঁ লক্ষ্য কৰিছিল (এতিয়াও যোলত ভৰি দিয়া নাই, ইতিমধ্যেই তাই জীৱনৰ ৰূপকথা বুজি পোৱা হ'ল!)। ‘জীৱনৰ ৰূপকথা'টো তেওঁৰ হঠাৎ আৰু এবাৰ চাবৰ ইচ্ছা হ'ল, তেওঁ বিছনাখনৰপৰা উঠি গৈ টেবুলখনত বিচাৰিলে। বহীখন তাত নাই। তেওঁ অলপ আচৰিত হ'ল, অকস্মাৎ তেওঁৰ কিবা এটা হেৰাই পেলোৱা যেন লাগিল—মাজে-মাজে কলেজৰপৰা উভতিবৰ সময়ত যেনেকৈ মনত খেলায় যে কমন ৰুমত তেওঁ কিবা এটা এৰি থৈ আহিছে, কি এৰি থৈ আহিছে মনত পেলাব পৰা নাই। তেওঁ তীব্ৰভাৱে এটা চিগাৰেটৰ প্ৰয়োজন অনুভৱ কৰিলে, আৰু লৰালৰিকৈ চিগাৰেট এটা জ্বলাই তেওঁৰ মনত পৰিল তেওঁ কি হেৰাইছে—কথাটো কোনখন উপনিষদত আছিল তেওঁ গোলমাল কৰি পেলাইছে, ঠিক কি ধৰণে কথাটো প্ৰকাশ কৰা হৈছিল সেইটোও তেওঁৰ গণ্ডগোল হৈ গৈছে, তেওঁৰ নিজৰ ওপৰতে খং উঠিল, তেওঁৰ স্মৰণশক্তি দিনে-দিনে অধঃপাতে যাব ধৰিছে, তেওঁ ভাবিলে। “চৰাই উৰি গ'লে যেনেকৈ বতাহত কোনো দাগ ৰাখি নাযায়, মাছে যেনেকৈ পানীত কোনো দাগ ৰাখি নাযায়...”, তেনেদৰেই জানো এটা অবিকশিত জীৱন, আৰম্ভ কৰা সৃষ্টি-প্ৰচেষ্টা ক'তো কোনো চিহ্ন, ক'তো কোনো ছাপ নৰখাকৈ...ইপিনে-সিপিনে দৃষ্টিপাত কৰি তেওঁ আৰু এবাৰ ৰঙা বকলাৰ বহীখন বিচাৰিলে। কিন্তু ছাপ এটা, এটা চিহ্ন, এটা impression হয়তো তথাপি ৰৈ গৈছে—এটা আৱিষ্কাৰৰ আনন্দপ্ৰবাহ তেওঁৰ মনেৰে বৈ গ'ল—হয়তো ডাঙৰ বাপুৰ সাহিত্যিক হোৱাৰ ইচ্ছাৰ মাজত, তাৰ চিন্তা আৰু চেষ্টাৰ মাজত তাৰ উপাদান ৰৈ গৈছে। কিছুদিন আগেয়ে মাই তেওঁলৈ এখন চিঠি লিখিছিল, ডাঙৰ বাপুৱে আজিকালি মাহে কেইবা দিস্তাও কাগজ নষ্ট কৰে। লোকেন ভট্টৰ মনত পৰিল, প্ৰথম যিদিনা আলোচনী এখনত ডাঙৰ বাপুৰ লেখাটো ওলায়, মাই কেনেকৈ সেইদিনা ঘৰলৈ অহা প্ৰতিজন মানুহকে লেখাটো দেখুৱাইছিল, মুখত চেষ্টা কৰিও কোনোমতে ঢাকি ৰাখিব নোৱৰা গৰ্বৰ হাঁহি। কেনেকৈ মাই পাতটো মেলি ধৰি আগ্ৰহেৰে চাইছিল, ছপাৰ আখৰত ডাঙৰ বাপুৰ নাম, গোটেইখন পাতত ডাঙৰ বাপুৱে লিখা কথা, বগা কাগজৰ ওপৰত ছপাৰ আখৰত সুস্পষ্ট আৰু স্থায়ী...তাৰ দুমাহ পাছত আৰু এখন আলোচনীৰ ওপৰত আৰু এবাৰ মাৰ ব্যগ্ৰ আনন্দিত মুখ...তাৰপাছত আৰু এবাৰ...আৰু এবাৰ...। সি এতিয়া ডাঙৰ হ'ল, সি এতিয়া কলেজত পঢ়ে—ধুতি পিন্ধে, দাড়ি খুৰায়, (হয়তো ক'ৰবাত প্ৰেমতো পৰিব, কোনে জানে), মাকক ৰোমান্টিক ইটালীৰ কথা কয়, পপুলাৰ ছায়েন্সৰ কিতাপ পঢ়ে আৰু ডাঙৰ-ডাঙৰ দীঘল-দীঘল কথা কয়, আজিকালি বিশ্বজগতৰ বস্তুবোৰ কেতিয়া ইন্দ্ৰিয়গ্ৰাহ্য পদাৰ্থ আৰু কেতিয়া ঢৌ অনিৰ্ণেয় হৈ পৰিল, সৰ্বব্যাপী দ্বন্দ্ববাদ...আৰু দিস্তাই-দিস্তাই কাগজ নষ্ট কৰে। পুতেকৰ মুখৰপৰা এই (আধুনিক ষ্টাইলৰ) দ্বৈতবাদ শুনি মাই কি ভাবে নো, লোকেন ভট্টই ভাবিলে, এটা দীঘল টান দি চিগাৰেটটো শেষ কৰাৰ লগে-লগে তেওঁ হঠাৎ আনন্দিত আৰু সুনিশ্চিত হ'ল, মাক Critique of Pure Reason সহজ ভাষাত সঠিক বুজাব নোৱাৰিলেও তেওঁ অন্ততঃ চেষ্টা কৰিলে এইখিনি বুজাই দিব পাৰিব যে এই অসফল আৰু দলিয়াই পেলোৱা বস্তুবোৰ সৃষ্টি-প্ৰচেষ্টাৰ এটা অপৰিহাৰ্য অঙ্গ, কোনো বৈজ্ঞানিক বা কোনো কবিয়ে নিজৰ কামক সম্পূৰ্ণতা দিব নোৱাৰালৈ সন্তুষ্ট নহয়, ডাঙৰবাপুৱে অৱশ্যেই আৰু বহু কাগজ নষ্ট কৰিব, ছিঙিব লাগিব এতিয়াও...মাই মাছ ভজা কেইটুকুৰা গৰম কৰি দুখন ৰেকাবীত তোলোঁতে যিখিনি সময় লাগিল সেই চমু কালছোৱাৰ ভিতৰতে লোকেন ভট্টৰ দ্ৰুত মস্তিষ্কেৰে কথাবোৰ পাৰ হৈ গ'ল, তেওঁ ঠিক কৰিলে, সৃষ্টি কৰা মানুহৰ মনৰ বিষয়ে পোৱা কথনখিনিও তেওঁ আজি মাক ক'ব, কথাখিনি তেওঁ ক'ত পাইছিল

এইবাৰ কিন্তু তেওঁৰ মনত নপৰিল। মাই ক'লে, "আজি ঘৰত ময়দা নাই, তুমি আকৌ লুচিৰেহে মাচ ভজা খাবলৈ ভাল পোৱা (কি যে অদ্ভুত ৰুচি প্ৰফেছাৰৰ!), কাইলৈ—।" 'প্ৰফেছাৰে' ক'লে, এনেকুৱা অপূৰ্ব বস্তু জিভাত পৰিলে লুচিৰ অস্তিত্ব কল্পনা কৰি লোৱাত বেছি সময় নালাগে, সেইখিনি ইমাজিনেশ্যন মোৰ আছে, সোৱাদৰ কোনো তাৰতম্য নহয়। কান্টে কৈছে, এটা সঁচা টকাত যিমান পইছা, এটা কাল্পনিক টকাতো ঠিক তিমানেই পইছা—, আৰু চাহৰ কাপত লৰালৰিকৈ চুমুক দি তেওঁ ৰাজ্যৰ খবৰবোৰ ল'লে। "প্ৰথমতে কওক স্কেণ্ডেলবোৰ, বেছ কেইবাটাও স্কেণ্ডেল জমা হৈছে নিশ্চয় অতদিনে", তেওঁ উৎসাহেৰে ক'লে, "আমাৰ সিপিনেও ধুনীয়া-ধুনীয়া কেলেঙ্কাৰী কেইবাটাও ঘটিছে, অত্যন্ত মুখৰোচক", আৰু গৰম মাছ-ভজাত কামোৰ দি-দি তেওঁ সংক্ষেপে (এতিয়া সময় নাই!) 'তেওঁৰ সিপিন'ৰ কেলেঙ্কাৰীবোৰৰ এটা দ্ৰুত বিবৰণ দিলে—মাই ক'লে "ইস্!", মাই ক'লে "আঐ দেহি!", আৰু মাই ক'লে "আই চিকৌ!" মহেশ বৰুৱাই ক'লে, "আপোনাক এন্‌চাইক্লোপেডিয়া স্কেণ্ডেলিকা নাম দিয়া উচিত", আৰু স্থানীয় কেলেঙ্কাৰীবোৰৰ এটা সংক্ষিপ্ত আভাস দিলে, কেলেঙ্কাৰীপ্ৰিয় দাৰ্শনিকে সাগ্ৰহে শুনিলে। প্ৰথমে ক'লে বিমলা পেহীৰ পুতেকহঁতৰ "কীৰ্তি'ৰ কথা। মাই ক'লে, বিমলা পেহী যাবৰ সময়ত খুব কান্দিছিল, তাকে দেখি ডাঙৰ বাপুৰো চকু চলচলীয়া হৈ উঠিছিল—ইমান ডাঙৰ হ'ল, তাৰ স্বভাৱটো নগ'ল (মাই মিচিকিয়াই হাঁহিলে। সি আৰু আইজনীয়ে সৰুতে বিমলা পেহীৰ পদ শুনি বৰ স্ফূৰ্তি পাইছিল, বিশেষকৈ বিমলা পেহীৰ আক্ষেপ ঃ

চালে শোটাশোট, হাড়ে গোটাগোট,
কোটৰে লুকাইলা আখি।
গাৰে তেজ-মাংস গাতে শুকাইলা
যমটোৰেও নিনিলা ডাকি।।

আৰু দুয়ো বিমলা পেহীৰ হাতৰ "শোটাশোট" চালত হাত ফুৰাই-ফুৰাই পৰীক্ষা কৰি চাইছিল আৰু খিলখিলকৈ হাঁহিছিল।)

দ্বিতীয়তে মহেশ বৰুৱাই অমলৰ 'স্কেণ্ডেল'টোৰ কথা ক'লে। উদ্ধৱ মহাজনৰ দূৰসম্পৰ্কীয় ভাগিনীয়েক উমা। মাক-বাপেক কোনো নাই, ইয়াতে সৰুৰেপৰা ডাঙৰ-দীঘল হৈছে, অমলৰ লগত বিয়া হোৱাৰ কথা আছিল, শোক আৰু 'শ্বক'ত বেচেৰীৰ শৰীৰ একেবাৰে ভাঙি যায়, এটা এপেন্দিচাইটিচৰ অপাৰেশ্যনো কৰাব লগাত পৰে, গজেনে তাইক কলিকতালৈ লৈ গৈছিল। আজি উমাৰপৰা মাই এখন চিঠি পাইছে, অপাৰেশ্যন ভালে-ভালেই হৈ গৈছে, অসম লিঙ্ক এক্সপ্ৰেছেৰে ঘৰমুৱা হৈছে ইতিমধ্যে, কালি ঘৰ পাবহি—মা ভীষণ আনন্দিত। ছুগাৰ হাউছত কালি বেচ হৈ-চৈ হ'ব আশা কৰা যায়। ছুগাৰ হাউছ? এৰা, উদ্ধৱ মহাজনৰ ব্যৱসায় বহুপিনে, তাৰ ভিতৰত গেলামালৰ দোকানো আছে, পাড়াৰ ল'ৰাবোৰে কয় এই প্ৰকাণ্ড নতুন বিল্ডিংটো হেনো চেনিৰ ব্লেক-মাৰ্কেটৰ কল্যাণত হোৱা, সিহঁতে ঘৰটোক 'ছুগাৰ হাউছ' নাম দিছে। লোকেন ভট্টই প্ৰণবৰ খোলা দুৱাৰৰ মাজেৰে দেখিলে ছুগাৰ-হাউছৰ খিৰিকিবোৰ অন্ধকাৰ। কালি আলোকিত হ'ব হয়তো।

ৰতনে এখন পুৰণি ফৰ্ড কিনিছে, মহেশ বৰুৱাই ক'লে, ইমান সেইখনৰ কথা যাকে তাকে কৈ ফুৰিছে যে এনেকি মাৰো মুখস্থ হৈ গৈছে শুনি-শুনি যে সেইখন কিবা '১৯৩২ মডেলৰ ফৰ্ড'। ৰতনে মাক খুৰীদেউ বোলে (আৰু এটা পাকলগা সম্বন্ধ।), কিন্তু মাই তাক বৰ ভাল নাপায়, সি হেনো অলপ বেছি চৌখিন, তাৰ ধৰণ-কৰণো হেনো মাৰ বৰ পছন্দ নহয়। (মাই প্ৰায় ঠিকেই ধৰিছে কিবা উপায়ে, তাৰ ১৯৩২ মডেলৰ ফৰ্ডখন কিনাৰ উদ্দেশ্য কেৱল ঠিকাৰ কামত ঘূৰাই নহয়, চহৰৰ বাহিৰত গ্ৰেণ্ড ট্ৰাঙ্ক ৰ'ডৰ দাঁতিত সি জঙ্গলে আবৰা দুটামান সুবিধাজনক ঠাইও আৱিষ্কাৰ কৰিছে। উদাৰভাৱে সি এনেকি প্ৰণবকো দুই-এবাৰ আমন্ত্ৰণ দিছিল, কিন্তু প্ৰণবটো "কোনো কামৰ নহয়।" ৰতনৰ লগত ঘূৰাঘূৰি কৰাটো মাই বৰ ভাল নাপায়।) ৰতনৰ গুজব-বৰ্ণিত কেলেঙ্কাৰীটো ক'বলৈ গৈ মহেশ বৰুৱা ৰৈ গ'ল, কাৰণ দাৰ্শনিকে পিছপিনে তেওঁক হাতেৰে খুন্দিয়াই দিলে। এৰা, মাৰ আগত অন্ততঃ এইটো—আৰু অইন দুটা ততোধিক ইন্টাৰেষ্টিং ঘটনা—কোনোমতেই কোৱা নচলে। লৰালৰিকৈ ঘড়ী চাই ক'লে, ইস্ প্ৰায় আঠটা বাজে এতিয়া বাইদেউ, বলক-বলক—

মাই লৰালৰিকৈ চাদৰখন লৈ আহিল আৰু মহেশ বৰুৱাৰ জীপত উঠি মাহঁত চন্দ্ৰপ্ৰভাৰ বিয়ালৈ গ'ল।

ৰাতি মাৰ কঁকালৰ বিষটো আকৌ উক্ দি উঠিব খুজিছে যেন মাৰ ধাৰণা হ'ল, কিন্তু সেইপিনে মাই মনোযোগ দিয়াৰ কথা পাহৰি গ'ল, কিয়নো বিয়াঘৰৰ কথাবোৰ তেতিয়াও মাৰ মনত স্তূপাকাৰ হৈ আছিল—বিয়াঘৰৰ হৈ-চৈ, মানুহবোৰ, শব্দবোৰ, কথাবোৰ আৰু চন্দ্ৰপ্ৰভা। ভাগ্যৱতী ছোৱালী, ভাল দৰা পাইছে, মাই ভাবিলে। প্ৰণব তেতিয়াও উভতি অহা নাই—(দুলুটোক বাপেকে সঁচাকৈয়ে মাৰিলেই নেকি জানো) মাই প্ৰণবৰ ৰুমৰ লাইটটো জ্বলালে। কি বিশৃঙ্খল ল'ৰাটো! মাই হিমানী স্ন'ৰ কেলেণ্ডাৰখন মজিয়াৰপৰা বেৰত তুলিলে আৰু বিছনাত পৰি থকা ইস্ত্ৰি ভঙা কামিজটো তুলি আলনাত ওলোমাই ৰাখিলে। কামিজটোত ঘামৰ গোন্ধ, মাই ভাবিলে, ঘামিলে তাৰ বাপেকৰ কাপোৰবোৰো ঠিক এইদৰেই গোন্ধাইছিল। টেবুলখন অন্যদিনৰদৰেই বিশৃঙ্খল হৈ আছে—আজি পুৱা সৰিয়াই দিছে মাই, ইতিমধ্যেই আকৌ সেই অৱস্থা। কিতাপবোৰ সৰিয়াবলৈ ধৰি মাই ভাবিলে, তাৰ নো ইটালীৰ প্ৰতি ইমান উৎসাহ জন্মিল কিয়, অতবোৰ দেশ থাকোঁতে—আচৰিত কথা। দোৱাতটোৰ সাঁফৰখন খোলা, চিয়াঁহি পৰি এতিয়াই টেবুল-ক্লথখন নষ্ট হ'লহেঁতেন, ল'ৰাটোৰ একেবাৰেই কাণ্ড-জ্ঞান নাই! ওঁঠ কামুৰি মাই দুই-এখন কিতাপৰ ওপৰেৰে প্ৰশ্নবোধক দৃষ্টিৰে এবাৰ চকু ফুৰাই গ'ল—Twilight in Italy, সংস্কৃতি ৰূপান্তৰ, এখন কিবা অঙ্কৰ কিতাপ, When in Rome... আৰু সেই ছিঙা কাগজবোৰৰ টুকুৰা (মামাই আজি তাৰ লেখাবোৰক 'বেবেৰিবাং' আখ্যা দিয়া বুলি শুনি প্ৰফেছৰ আৰু মহেশে কেনেকৈ হো-হো-কৈ হাঁহিছিল!), লিখাৰ পাছত খণ্ডত আৰু অসন্তুষ্টিত দাগ মাৰি-মাৰি কাটি পেলোৱা গল্পৰ টুকুৰা-টুকুৰা অংশ, কেতিয়াবা এশাৰীৰ পাছতে শেষ, কেতিয়াবা তিনি-চাৰি পাতৰ পাছত কাটি পেলোৱা—"...কিয় তেনেহ'লে ৰাতিৰ স্পৰ্শত পৰিচিত বস্তুবোৰ সম্পূৰ্ণ স্বতন্ত্ৰ হৈ পৰিল, কিয় আমাৰ দৈনন্দিন সাধাৰণ পৃথিৱী ৰূপান্তৰিত হ'ল, কিয় ৰাতিৰ অস্পষ্ট আধলোকত আমাৰ বৈচিত্ৰ্যহীন ধূলিময় ৰাস্তাবোৰ এটা কবিতাৰদৰে ছন্দময় হৈ উঠিল...", "...কেৱল পানী, চাৰিওপিনে সাগৰ, মাথোঁ জলপথ আৰু গণ্ডুলা—কোনো ৰাস্তা-ঘাট, কোনো মটৰগাড়ী নাই, ঘোঁৰাগাড়ী নাই, ট্ৰাম নাই, গছ-গছনি দুৰ্লভ। অন্যান্য নগৰৰ অভ্যস্ত হৈ-চৈৰ সলনি ইয়াত মাথোঁ মাৰ্বলৰ প্ৰাসাদবোৰৰ ভেটিত সাগৰৰ ঢৌ ভঙাৰ শব্দ। স্বচ্ছ, উজ্জ্বল আলোক, পিয়াৎচা চান্ মাৰ্ক'ৰ কাফেবোৰৰ টেবুলত অসংখ্য মানুহৰ ভিৰ; গীৰ্জাৰ চূড়াত শেষ ৰবিৰশ্মি, অসংখ্য পাৰ-চৰাই চাৰিওপিনে, নীলা আকাশ, আৰু পানীৰ ওপৰত প্ৰাসাদৰ পাছত প্ৰাসাদ—palazzi candidi, palazzi color di rosa, শুভ্ৰ প্ৰাসাদ, গোলাপী ৰঙৰ প্ৰাসাদ...আৰু জলপথবোৰৰ মোৰত সন্ধিয়াৰ নিস্তব্ধতা ভঙ্গ কৰি গণ্ডুলা চলোৱা নাৱৰীয়াৰ চিৎকাৰধ্বনি, কৰুণ আৰু শান্ত...", "বহু ৰাতিলৈ সেইদিনা মিনতিৰ টোপনি নাহিল, বাৰাণ্ডাত বহি-বহি মিনতিয়ে ৰাতিৰ বিচিত্ৰ, ৰহস্যময় শব্দবোৰ শুনিলে..."

বহু ৰাতিলৈ সেইদিনা মাৰ টোপনি নাহিল, বাৰাণ্ডাত বহি মাই ৰাতিৰ শব্দবোৰ শুনিলে। ৰাস্তাত মানুহ কমি গৈছে, ঘৰৰ সমুখৰ লাইট-পোষ্টটোৰ বাল্বটোৰপৰা কিছু পোহৰ আহি বাৰাণ্ডাৰ একোণত পৰিছে, মাজে-মাজে দেৱিকৈ ঘৰলৈ ওভতা দুই-এজন মানুহৰ জোতাৰ শব্দ, ক'ৰবাত এটা কুকুৰে ভুকিছে মাজে-মাজে, একোখন অকলশৰীয়া মটৰৰ ক্রমশঃ বিলীয়মান ধ্বনি। উপেন বাবুহঁতৰ ঘৰত কোনোবাই হাস্যৰস কৰিছে, অস্পষ্ট হাঁহিৰ ৰোল। বিয়াঘৰৰ লাউডস্পীকাৰৰ গান কোন সময়ত বন্ধ হৈ গৈছে, মাই হঠাৎ লক্ষ্য কৰিলে, কাৰণ অইন দিনৰদৰে দূৰৰ পাওৱাৰ-হাউছৰপৰা অহা ধপ্-ধপ্ শব্দটো স্পষ্ট হৈ উঠিল। দৰা আহিবলৈ এতিয়াও বহু দেৰি, মাই ভাবিলে। বতাহ কমিছে, কিন্তু দুৱাৰৰ পৰ্দাবোৰ এতিয়াও মাজে-মাজে কঁপিছে, ফট্‌ফট্‌কৈ এটা শব্দ হৈছে। ক'ৰবাত কেঁ-চ্‌কৈ লাহে-লাহে এখন খিৰিকি বন্ধ হ'ল, ক'ৰবাত অমঙ্গলীয়া মেকুৰী এটাই বৰ বেয়াকৈ চিঞৰি উঠিল চৈফুদ্দিন অভাৰচিয়াৰৰ এন্ধাৰ ঘৰটোৰ পিনৰপৰা (মাৰ গলটো শুকাই গ'ল, এটা অস্বস্তিৰ ভাব আহি পৰিল মাৰ মনলৈ। আইজনী ঢুকাবৰ আগে-আগে ঠিক এনেকৈ মাতিছিল মেকুৰী এটাই ৰাতি-ৰাতি)। গছৰ পাতবোৰৰ মৰ্মৰধ্বনি আৰু এবাৰ স্পষ্ট হৈ উঠিল, কাছাৰীৰ ঘণ্টাত টং-টংকৈ বাৰটা বাজিল। বেজবৰুৱাৰ ঘৰৰ সমুখত কোনোবাই চিগাৰেট খাব ধৰিছে, এন্ধাৰত মাজে-মাজে পোহৰৰ বিন্দু এটা জ্বলি-জ্বলি উঠিছে। মোৰৰ পাণৰ দোকানখনৰ সমুখৰ পুলটোত বহি কোনোবাই মাউথ-অৰ্গেন বজাইছে, মাৰ মনলৈ বুজিব নোৱৰা কিবা এটা শঙ্কা আহিল হঠাৎ অস্পষ্টভাৱে, জেঠি এটাই টিক্-টিক্‌কৈ উঠিল ক'ৰবাত। মটৰ এখনে ঘূৰণি ল'লে ৰাস্তাৰ মাজতে, তীব্ৰ পোহৰে মাৰ চকুত চাট মাৰি ধৰিলে, দেৱালত কিছুমান নতুন ছায়া পৰিল, আৰু তাৰপাছত আগৰদৰে সকলো অন্ধকাৰত ৰাখি মটৰখন গুচি গ'ল।

ডাঙৰ বাপু বোধকৰোঁ ছেকেণ্ড-শ্ব' চিনেমা চাবলৈ গৈছে, মাই ভাবিলে। অলপ পাছত নিৰ্জন ৰাস্তাটোৰ বতাহ বহু ৰকমৰ শব্দ, বহু ৰকমৰ পদধ্বনি আৰু বিক্ষিপ্ত কথা-বাৰ্তাৰ টুকুৰাৰে ভৰি গ'ল—ছেকেণ্ড-শ্ব' চোৱা মানুহবোৰ উভতিছে। দুখন চাইকেলৰ ঘণ্টাৰ শব্দ। উচ্ছ্বাস আৰু তৰ্কাতৰ্কি আৰু এজনে সুহুৰিয়াইছে—বোধকৰোঁ এইমাত্ৰ চাই অহা ছবিখনৰ গান। প্ৰণৱ এতিয়াও নাহিল। ক'লৈ যাব পাৰে সি? ইমান ৰাতিলৈ আড্ডা মৰা তাৰ স্বভাব নহয়। মাই এন্ধাৰতে মিচিকিয়াই হাঁহিলে, অতদিনে কোনো ছোৱালীৰ লগত সি 'নাৰ্ভাছ' নোহোৱাকৈ কথা ক'ব নোৱাৰিলে। মাৰ ভয় হয়, কোনোবাদিনা সি কোনোবা ছোৱালীৰ প্ৰেমত পৰিলে তাৰ কি অৱস্থা হ'ব, মুখ ফুটাই কি নো ক'ব পাৰিব সি, থতমত খাব কথাই-কথাই। কোন ছোৱালীয়ে নো বাৰু তাৰ মনৰ অৱস্থা ঠিকভাৱে বুজিব পাৰিব, সি হয়তো একেবাৰে ভাঙি পৰিব, মাকৰপৰা মুখখনৰ অৱস্থা লুকাবৰ চেষ্টা কৰি আন্ধাৰ কোঠাটোত অকলে-অকলে বহি থাকিব। তথাপি সি ঘৰলৈ উভতি আহিব, মাই ভাবিলে, কাৰণ ঘৰত এতিয়াও মই আছোঁ, কাৰণ ৰাতি সি শুব নোৱাৰিলেও তাৰ মনৰ অন্তৰালত সদায় এই নিশ্চয়তা থাকিব যে কাষৰ কোঠাটোত মই শুই আছোঁ। ৰাতিবোৰ অসহ্য, মাই জানে, আৰু দীঘল আৰু ভয়াবহ, ৰাতিবোৰ কুৎসিত। পৰীক্ষাৰ আগদিনা ৰাতি আইজনীয়ে ভয়তে একো খাব নোৱাৰিলে, ৰাতি তাই বিছনাত কান্দি পেলালে, সি বহুদিন আগৰ কথা, আইজনী তেতিয়া সৰু আছিল। অথচ পিছদিনা পুৱাৰ উজ্জ্বল পোহৰত তাই হাঁহিমুখেই পৰীক্ষা দিবলৈ গ'ল—মাত্ৰ কেইঘণ্টাৰ ব্যৱধানত কি এটা পৰিৱৰ্তন সৰু ছোৱালীজনীৰ মনত! মাৰ মনত পৰিল আইজনীৰ অসুৰ সময়ৰ কথা—দিনৰ আশাবোৰ কেনেকৈ সন্ধিয়া অহাৰ লগে-লগে ক্ৰমাৎ অদৃশ্য হৈ যায়, লাইটৰ তলত মানুহবোৰৰ সৌম্য, আশাপূৰ্ণ মুখবোৰ কেনেকৈ পৰিৱৰ্তিত হৈ যায়, আইজনীৰ বিষ বেছি হৈ আহে, তাইৰ মুখখনত যন্ত্ৰণাৰ ৰেখাবোৰ বাঢ়ি যায়...ডাঙৰ বাপু আৰু ৰতন আৰু দাদা আৰু মহেশ আৰু প্ৰফেছাৰৰ মুখবোৰত ৰাতিৰ আলো-ছায়াৰ দাগবোৰে আঁকি দিয়া হতাশা আৰু চিন্তা আৰু ভয় আৰু উত্তেজনা...

আকাশত জোন নাছিল। তথাপি ৰাস্তাৰপৰা অহা ক্ষীণ পোহৰত অস্পষ্টভাৱে প্ৰণৱৰ কোঠাটোৰ বস্তুবোৰ, টেবুলখন, কিতাপবোৰ, বিছনাখন, আলনাডাল মাই ধৰিব পাৰিলে, এনেকি হিমানী-স্ন'ৰ কেলেণ্ডাৰখন। হঠাৎ মাই অনুভৱ কৰিলে, এইপিনে এন্ধাৰত কোঠাটো সঁচাকৈয়ে ধুনীয়া যেন লাগিছে, পৰিচিত কোঠাটো নহয়, এখন বেলেগ জগৎ—লোভ আৰু কুটিলতাৰপৰা বহু আঁতৰত, হিংসা আৰু ঈৰ্ষাৰপৰা বিচ্ছিন্ন, সঁচাকৈয়ে ৰাতিয়ে কোঠালিটোক যেন ৰূপান্তৰিত কৰি দিছে, দিনৰ উত্তেজনা আৰু উত্তাপ অবলুপ্ত, দিনৰ তীব্ৰতা আৰু ব্যথাৰ কোনো ছাপ নাই, তাৰ ঠাইত কোঠাটোত এটা শীতলতা ব্যাপ্ত, এটা শান্তিপূৰ্ণ উদ্যমশীলতাৰ প্ৰতিশ্ৰুতি। ইয়াত মানুহ এজনে কিবা এটা সৃষ্টি কৰাৰ, জন্ম দিয়াৰ চেষ্টা কৰিছে, সফলতা-অসফলতাৰ প্ৰশ্ন এতিয়া অৰ্থহীন, কোঠালিৰ আবহাৱা মানুহৰ প্ৰচেষ্টাৰ প্ৰভাৱত স্পন্দিত। প্ৰফেছাৰে কোৱা কথাবোৰ মাৰ মনত পৰিল, মাৰ মনত পৰিল সি আইজনীৰ সম্বন্ধে কিবা এটা লিখিব খুজিছিল, শুনি মাৰ গল শুকাই গৈছিল, মাৰ খং উঠি গৈছিল, মাই তাক গালি পাৰি দিছিল, মাই কৈছিল আইজনী এটা খেলাৰ বস্তু নেকি? তথাপি সি মনে-মনে কিবা এটা লিখিবৰ চেষ্টা কৰিছে, মাই জানে, কিন্তু পৰা নাই, কোনোমতেই পৰা নাই—মাৰ ইচ্ছা নহয় সি আইজনীক লৈ গল্প লিখক, সি লিখিব পাৰিব কেনেকৈ? সি মনত দুখ পাইছে, মাই জানে, মাকৰপৰা সি উৎসাহ আশা কৰিছিল, কিন্তু আইজনী...কালি হয়তো উমাহঁত অহাৰ পাছত উদ্ধৱ মহাজনৰ অট্টালিকাটোৰ সৌ এন্ধাৰ খিৰিকিকেইখনত লাইট জ্বলিব, মাই ভাবিলে, উপেন বাবুৰ ৰেডিঅ'ৰ গানো শুনা যাব হয়তো। ৰাতি খিৰিকিৰ পোহৰ আৰু দূৰৰ গান সকলোৱে ভাল পায়, প্ৰণৱেও ভাল পায়...

মাৰ চিলমিলকৈ টোপনি আহিল। প্ৰণৱে মাতিলে মা, মা,—। তৎক্ষণাৎ উঠি মাই আইজনীৰ বিছনা থকা ঠাইখিনিৰ পিনে যাবৰ উপক্ৰম কৰিলে, তাই আকৌ পানী খাবলৈ বিচৰা যেন বোধ হ'ল মুহূৰ্তৰ বাবে। হঠাৎ মাৰ চকু চলচলীয়া হৈ গ'ল। দৰজাৰ কাঁচৰ বাহিৰত প্ৰণৱ আৰু দুলু ৰৈ আছে। মাই দৰজাখন খুলি দিলে। মুখখন অপৰাধীৰদৰে কৰি প্ৰণৱে কিয় ৰাতি হ'ল কিবা ক'ব খুজিলে, কিন্তু মাই তালৈ কাণেই নিদিলে, কাৰণ দুলুৰ মুখখন অসম্ভৱ শেঁতা, সৰু ল'ৰাই বেছিকৈ ভয় খালে যেনে হয়। চকু ৰঙা হৈ আছে এতিয়াও। তাৰ কামিজটো আৰু গেঞ্জিটো খুলি দেখিলে কেইবাটাও দীঘল-দীঘল কটাকটি দাগ, এতিয়াও পিঠিখন ৰঙা হৈ আছে। সি একো খোৱা নাই, প্ৰণৱে ক'লে, কেৱল কান্দিছে, মামীয়ে ভালেই পাইছে মাই তাক লৈ যাবলৈ পঠোৱা দেখি। মামা এতিয়াও ভীষণ খঙত আছে, মামীয়ে তাক কোনোমতেই শান্ত কৰিব পৰা নাই। লৰালৰিকৈ মিঠাতেল গৰম কৰি মাই তাৰ পিঠিত ঘঁহি দিলে, সি তেতিয়াও ভীষণ দুখ কৰি আছে। মাই তাক খাবলৈ বহুৱাই দিলে। সি ক'লে তাৰ খাবৰ মন নাই, হাত সাবটি বহি থাকিল। মাই ক'লে, চা—তোৰ কাৰণে প্ৰফেছাৰে আচাৰ লৈ আহিছে, পেহীৰ কথা শুনিব লাগে, ইত্যাদি, কিন্তু কোনো ফল নহ'ল। প্ৰণৱেও তাক বুজাবৰ চেষ্টা কৰিলে কিছু, কিন্তু মাই দেখিলে তাকো অইন কোনোবাই বুজাব লগা অৱস্থা, সিও একো খাব পৰা নাই, সন্ধিয়াতকৈ অৱশ্যে এতিয়া মুখখন কিছু চাব পৰা। মাই এখন পীৰা পাৰি কাষতে বহিল আৰু মামাই এৰি যোৱা খবৰকাগজৰ খেলাৰ পৃষ্ঠাটো খুলি ধৰিলে আৰু ক'লে, এইখন নো কাৰ ছবি, তই জাননে ডাঙৰ বাপু? সি জানে অৱশ্যে, কিন্তু মাৰ চকুৰ ইঙ্গিত অনুসাৰে ক'লে, ওঁহো। ঘপ্‌কৈ দুলুৱে কৈ উঠিল, কেলেই, সেয়া ডেনিচ্ কম্পটন! মাই ক'লে, সঁচাই? নহয়, নহয়, এইজন—। দুলুৱে ক'লে, হয় আকৌ, মই কম্পটনক চিনি নাপাওঁ! তাৰ সন্মানত দস্তৰমত আঘাত লাগিল। প্ৰণৱে ক'লে, চিনি পালেই হ'ল নেকি? তই কম্পটনৰ বিষয়ে নো কি জান? দুলুৱে ক'লে, চব জানো, ডেনিচ কম্পটন ইংলণ্ডৰ কেপ্টেইন, এইবাৰ অষ্ট্ৰেলিয়াৰ লগত টেষ্ট মেচত ইমান ৰান কৰিছে, ইত্যাদি, ইত্যাদি। মাই ক'লে, যাঃ ইমান ৰান আকৌ কোনোবাই কৰিব পাৰে

নেকি, তই ক'লেই হ'ল! ('ৰান' কি বস্তু, মাই ভাবিলে)। দুলুৱে ক'লে সি নিজেই সিদিনা চেঞ্চুৰিৰ ওপৰ কৰিছে, দুই চেঞ্চুৰি কৰিব পাৰিলেহেঁতেন, আম্পায়াৰে শত্ৰুতা কৰি এল-বি-ডব্লিউ দি আউট কৰাই দিলে, নহ'লে—(সেইটো আকৌ কি বস্তু, আচৰিত হৈ মাই ভাবিলে), আৰু কথা কৈ-কৈ পাহৰি গৈ দুলুৱে কাঁহী শেষ কৰি খাই পেলালে। প্ৰণবৰ পিনে চাই মাই মিচিকিয়াই হাঁহিলে দুলুৰ চকুত নপৰাকৈ, সমস্ত দিনৰ গাম্ভীৰ্য পাহৰি গৈ প্ৰণবেও হাঁহি দিলে। যেতিয়া দুলু প্ৰণবৰ বিছনাত শুবলৈ গ'ল, তেতিয়া দুয়ো উৎসাহেৰে টেষ্ট-মেচৰ গল্প কৰিছে, বিশেষকৈ মুস্তাক আলিৰ কথা, আৰু দুলুৰ মুখৰ শেঁতা ভাবটো অদৃশ্য, কিন্তু মাই বুজিলে ডাঙৰ বাপুৰ এই আপাত ক্ৰিকেটোৎসাহ ক্ষণিক আৰু জোৰ কৰি কৰা। তথাপি মাৰ মনটো বহুত পাতল লাগি পৰিল, শেষ পৰ্যন্ত সি এবাৰ সঁচাসঁচিকৈয়ে হাঁহিছে! যেতিয়া তাৰ ঘৰলৈ আহোঁতে ৰাতি হয়, মাই যেন বৈ নাথাকে তাৰ কাৰণে, ভাত ঢাকি থৈ দিলেই হ'ব, সি বহুদিন কৈছে, কিন্তু মাই সদায় সাৰেই আছে, আৰু কথাটো ভাবি আজি মাৰ বিশেষকৈ ভাল লাগিল। কিন্তু সেইবোৰ কথাৰ কাষেৰেও নগৈ মাই সিহঁতৰ আঁঠুৰাখন খুঁচি দিলে ভালদৰে, অলপ বিয়াঘৰৰ কথা ক'লে, আৰু ক'লে যে তাৰ গাড়ীখন লৈ ৰতন আহিছিল এবাৰ, বিয়াঘৰৰ এঠাইত ফিউজ জ্বলি গৈছে, পেট্ৰ'মাক্স লেম্পটো নিবলৈ আহিছিল, আৰু মহেশে তাক পাৰিলে মাৰপৰা এখন আঁঠুৰা লৈ তেওঁৰ ঘৰত দি যাবলৈ কৈছিল (শুবৰ সময়ত প্ৰফেছৰৰ আঁঠুৰাত এটা বিৰাট ফুটা আৱিষ্কৃত হৈছে)। তাৰ ১৯৩২ মডেলৰ ফৰ্ডখন বিয়াঘৰত খুব কামত আহিছে (কিন্তু তাৰ মতলব অন্য কিবা যেনহে লাগিছিল মাৰ—অৰ্থাৎ গাড়ীত ছোৱালী তোলা। প্ৰণবক অৱশ্যে এইবোৰ একো নক'লে মাই)। অলপ পাছতে দুলু গভীৰ টোপনিত মগ্ন হৈ পৰিল, হয়তো মুস্তাক আলিক আউট কৰি দিয়াৰ সপোন দেখিছে। তাৰ অলপ পাছত প্ৰণবৰ মূৰৰ তলৰপৰা গাৰুটো দুলুৱে টোপনিতে টানি লৈ গ'ল, তাৰপাছত গাৰ কাপোৰখন, তাৰপাছত সি প্ৰণবক ঠেলি-ঠেলি প্ৰায় মাটিত পেলাই দিলে। মাৰ সোনকালে টোপনি নাহিল, কোনো পিনে কোনো শব্দ নোহোৱা সত্বেও মাই বুজিব পাৰিলে যে ডাঙৰ বাপুৱে শুব পৰা নাই, সি বিছনাত উচপিচাই আছে।

ঢোলৰ শব্দ, পেঁপাৰ শব্দ, মটৰৰ শব্দ, মানুহৰ চিঞৰ-বাখৰত মাই সাৰ পাই লৰালৰিকৈ বাৰাণ্ডালৈ ওলাই আহিল। বাৰাণ্ডাত ইতিমধ্যে প্ৰণব থিয় হৈ আছে, বোধহয় সি ইমান সময় একেবাৰেই শুব পৰা নাই, দুলু এতিয়াও গভীৰ টোপনিত। দৰা আহিছে। বহু দেৰি হ'ল, বোধহয় হেঙাৰ ধৰা ল'ৰাবোৰে যথেষ্ট দিগদাৰি দিছে। বেছ দীঘল শোভাযাত্ৰা চলিছে। সমুখৰ বেণ্ড-পাৰ্টীৰ দলটো মা বাৰাণ্ডা পোৱাৰ লগে-লগেই পাৰ হৈ গ'ল। ছখন মটৰ গাড়ী! প্ৰণবে ক'লে, সেইখন দৰাৰ গাড়ী। মাই আগ্ৰহেৰে চালে, দৰাটি চোৱাৰ মাৰ বৰ ইচ্ছা আছিল। কিন্তু চাৰিওপিনে ইমান মানুহ, কেৱল গাড়ীখনৰ ফুলসজ্জাহে মাৰ চকুত পৰিল। বৰযাত্ৰীত ঢেৰ মহিলাও আছে। বৰযাত্ৰীৰ মানুহবোৰৰ পেট্ৰ'মাক্স লেম্প আৰু মটৰৰ হেডলাইটৰ উজ্জ্বল পোহৰ আহি মা আৰু প্ৰণবৰ চকুৱে-মুখে পৰিল। পোহৰত মাই তাৰ মুখখন এবাৰ লক্ষ্য কৰিলে, লক্ষ্য কৰিলে সি কান্দিছিল নেকি। মাই তাৰ কান্ধত হাতখন থ'লে আৰু যাব ধৰা বৰযাত্ৰীৰ পিনে চাই-চাই ক'লে, ডাঙৰ বাপু, তই যে আইজনীৰ বিষয়ে কিবা লিখাৰ কথা কৈছিলি, লিখিলিনে? প্ৰণবে ক'লে, "নাই", তাৰপাছত তাৰ কথাবোৰ ৰুদ্ধশ্বাস আৰু অসংলগ্ন হৈ পৰিল—"ইমান জটিল...ইমান গণ্ডগোলীয়া কথাবোৰ...বৰ টান কাম, মা...।" সহজভাবেই মাই ক'লে, পৰীক্ষাটো দি ল। বৰ বেছি টোপনি খতি কৰিছ, টোপনি খতি কৰা ভাল নহয়...

মাৰ মনত পৰিল, বিমলা পেহী যাবৰ সময়ত তাৰ চকু কেনেকৈ চলচলীয়া হৈ উঠিছিল; তাৰ মনটো এতিয়াও কোমল হৈ আছে, কিমান ভাল কথা! চিন্তা কৰা, সৃষ্টি কৰা, জন্ম দিয়া সকলো বস্তু কোমল, মানুহৰ মন কোমল, প্ৰতিমা সজা মাটি কোমল, মাতৃগৰ্ভ কোমল। আইজনী আৰু ডাঙৰ বাপুৰ জন্মৰ সময়ত মোৰ কঠিন প্ৰসব-বেদনা হৈছিল, তাৰপাছত হে সিহঁতক পাইছোঁ। সৃষ্টি কৰিবলৈ হ'লে তাৰ লগত কষ্টও পাব লাগিব। হওক, হওক, সি আৰু অলপ কষ্ট পাওক মনে-মনে, মই তাক কোনো সান্ত্বনা নিদি নিশ্চয় ভালেই কৰিছোঁ...এদিন সি নিশ্চয় বুজি পাব তাৰ কষ্টৰ সময়ত মাই কিয় তাক কোনো সহায় কৰা নাছিল...

মা আৰু ডাঙৰ বাপুৰ মুখত ছাঁ আৰু পোহৰ পেলাই, পিছপিনৰ বেৰখনত মানুহবোৰৰ দীঘল-দীঘল অদ্ভুত ছাঁয়া পেলাই পেট্ৰ'মাক্সবোৰ জোঁকাৰি-জোঁকাৰি লাহে-লাহে বৰযাত্ৰীৰ দলটো পাৰ হৈ গ'ল, বাদ্যধ্বনি ক্ষীণ হৈ আহিল, মনে-মনে মাই ক'লে, ঈশ্বৰ, ঈশ্বৰ, তাক কষ্ট পোৱা চাবলৈ মই যেন মনত জোৰ পাওঁ—

উপেন বাবুৰ ৰেডিঅ'ত এটা সুপৰিচিত হিন্দী গান চলিছে, প্ৰণবে খুব মন দি কিবা এটা লিখিছে, মাই চাহকাপ তাৰ কাষত থৈ গুচি গ'ল, তাৰ পিনে ঘূৰিও নাচালে, কাৰণ চাই থাকিলে সি একো লিখিব-পঢ়িব নোৱাৰে। উমাহঁত ঘৰ পাইছেহি, 'ছুগাৰ-হাউছ'ৰ খিৰিকিবোৰৰপৰা পোহৰ ভাহি আহিছে, বৰ মানুহৰ সমাগম খিৰিকিৰ ভিতৰত, চিলাইকলৰ শব্দ আজি বন্ধ। যাবৰ সময়ত মাই লাইটটো জ্বলাই দি গ'ল, কাৰণ আকৌ পৃথিৱীৰ বুকুলৈ এখন ক'লা ওৰণিৰ আবৰণ টানি ধীৰে-ধীৰে নিশা নামি আহিল। গছৰ সেউজীয়া পাতবোৰত ফট'চিন্থেচিচৰ ৰসায়ন বন্ধ হ'ল, কোন তাপমান যন্ত্ৰত পাৰাস্তম্ভ নামি আহিল কেই ইঞ্চি। লণ্ডন আৰু পেৰিচ আৰু নিউয়ৰ্কত জ্বলি উঠিল লাখ-লাখ নিয়ন-লাইট, অযুত বিজুলি-চাকিৰ পোহৰত ভাহি গ'ল বম্বে আৰু কলিকতা, মিলান আৰু ৰোম। ভেনিচৰ জলপথৰপৰা গীটাৰৰ ঝংকাৰ আৰু 'বাৰ্কাৰল'ৰ সুৰ ভাহি আহিল। উত্তৰপাৰৰ গাঁৱৰ ঠেক, কেঁচা ৰাস্তাত গৰুৰ গাড়ীৰ চকাৰ কেচ্-কেচ্ শব্দ, পিছপিনে ধোঁৱাৰে ক'লা হাৰিকেনটো দুলিছে। ডোবাৰপৰা ভেকুলীয়ে মাতিছে। বাঁহবনৰ তলত অসংখ্য জোনাকী পৰুৱাৰ বিচ্ছিন্ন পোহৰ। এন্ধাৰ প্ৰান্তৰৰ মাজত অসম লিঙ্ক এক্সপ্ৰেছৰ তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ভিৰক ব্যঙ্গ কৰি পতঙ্গবেষ্টিত ক্ষীণ লাইটবোৰ জ্বলি উঠিল, অথবা হয়তো নজ্বলিল। মোৰৰ পাণৰ দোকানখনৰ চিগাৰেট জ্বলোৱা ৰচিডালৰপৰা বতাহত স্ফুলিঙ্গ ছিটিকি-ছিটিকি পৰিল। আকাশত ক্ৰমে বাঢ়ি উঠিল তৰাৰ সমষ্টি, বতাহ ব'বলৈ আৰম্ভ কৰিলে দক্ষিণ-পশ্চিমৰপৰা, গ্ৰেণ্ড ট্ৰাঙ্ক ৰ'ডেৰে সশব্দে এখন ১৯৩২ মডেলৰ ফৰ্ড উৰি গ'ল...